

L.G.J. van Horen
J.T.W. Alleblas

Mededeling 559

TOEKOMSTPERSPECTIEF VOOR DE GLASTUINBOUW IN AALSMEER

Maart 1996

SIGN L27-559
EX. NL
NLV:

Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO)
Afdeling Tuinbouw

REFERAAT

TOEKOMSTPERSPECTIEF VOOR DE GLASTUINBOUW IN AALSMEER

Horen, L.G.J. van en J.T.W. Alleblas

Den Haag, Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO), 1996

Mededeling 559

ISBN 96-5242-342-3

87 p., tab., bijl.

Onderzoek naar de toekomst van de glastuinbouw in de gemeente Aalsmeer. Allereerst wordt ingegaan op een algemene visie op de toekomst van de glastuinbouw in Nederland. Vervolgens komt de structuur van de glastuinbouw in Aalsmeer aan bod. Daarna wordt bekeken welke gevolgen de genoemde ontwikkelingen hebben voor de tuinbouw in Aalsmeer.

Glastuinbouw/Toekomstvisie/Aalsmeer/Bloementeel

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Horen, L.G.J. van

Toekomstperspectief voor de glastuinbouw in Aalsmeer /

L.G.J. van Horen, J.T.W. Alleblas. - Den Haag :

Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO). - Tab. -

(Mededeling / Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO) ; 559)

ISBN 90-5242-342-3

NUGI 835

Trefw.: glastuinbouw ; Aalsmeer ; toekomst.

Omslagfoto: VOF Zeestraten en Van Tiggelen - Kudelstaart

Overname van de inhoud toegestaan, mits met duidelijke bronvermelding.

INHOUD

Blz.

WOORD VOORAF	5
SAMENVATTING	7
1. INLEIDING	15
1.1 Schets van de gemeente Aalsmeer	15
1.2 Achtergrond en doel	18
1.3 Wijze van onderzoek	18
1.4 Opbouw van het rapport	19
2. POSITIE VAN GLASTUINBOUW IN AALSMEER	20
2.1 Inleiding	20
2.2 Afbakening deelgebieden	21
2.3 Grondgebruik	22
2.4 Glasareaal en produktiesamenstelling	24
2.5 Werkgelegenheid	25
2.6 Aantal bedrijven	27
2.7 Bedrijfsomvang	28
2.8 Ouderdom van bedrijven en glasopstanden	30
2.9 Verkaveling, ontsluiting en eigendomssituatie	31
2.10 Leeftijd bedrijfshoofd(en) en opvolgingssituatie	32
2.11 Produktie-omstandigheden	34
2.12 Aanwezigheid aanverwante instellingen	35
3. DE TOEKOMST VAN DE GLASTUINBOUW	36
3.1 Inleiding	36
3.2 Fysisch milieu	36
3.3 Bedrijfsstructuur primaire sector	39
3.4 Aanverwante bedrijven en instellingen	41
3.5 Kennisontwikkeling, -verspreiding en -toepassing	43
3.6 Sociaal-psychologische variabelen	44
3.7 Ligging ten opzichte van afzet- en arbeidsmarkt	45
3.8 Milieuhygiëne	46
3.9 Ruimtelijke druk	48
3.10 Financiële variabelen	49
3.11 Areaalsontwikkeling	53
3.12 Ruimtelijke ontwikkeling	54

	Blz.
4. ANALYSE EN CONCLUSIES	59
4.1 Inleiding	59
4.2 Sterkten	59
4.3 Zwakten	61
4.4 Kansen	62
4.5 Bedreigingen	63
4.6 Conclusies	66
LITERATUUR	69
BIJLAGEN	73
1. Personen met wie een interview is gehouden	74
2. Gegevens betreffende de drie deelgebieden	75
3. Enquêteformulier	77
4. Inwonersaantal gemeente Aalsmeer per telgebied	86
5. Overzichtskaart van de gemeente Aalsmeer	87

WOORD VOORAF

In dit rapport is een visie gegeven op de toekomst van de glastuinbouw in de gemeente Aalsmeer. De studie is uitgevoerd in opdracht van de coöperatieve Rabobank Aalsmeer b.a.

Directe aanleiding voor het onderzoek is de discussie over een nieuw bestemmingsplan buitengebied in de gemeente Aalsmeer. Daarvoor dient duidelijk te worden op welke wijze de glastuinbouw in de gemeente zich kan gaan ontwikkelen. Om meer inzicht te krijgen in de factoren die dit bepalen, is dit onderzoek uitgevoerd.

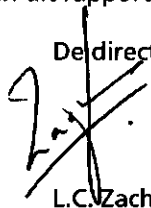
Het onderzoek bestond uit diverse onderdelen. Allereerst is een literatuuronderzoek uitgevoerd naar het perspectief van de glastuinbouw in het algemeen en dat van Aalsmeer in het bijzonder. Vervolgens zijn gesprekken gevoerd met een aantal deskundigen. Zij gaven hun visie op de ontwikkelingen van de glastuinbouw in het algemeen en in die van de tuinbouw in Aalsmeer in het bijzonder.

Tegelijkertijd is een schriftelijke enquête uitgevoerd onder alle glastuinders in de gemeente Aalsmeer en enkele tuinders in de gemeente Amstelveen. Uit de antwoorden is een goed beeld ontstaan van de structuur en de toekomstige ontwikkelingen op de bedrijven. Gecombineerd met gegevens uit de Landbouwtelling van het Centraal Bureau voor Statistiek en met de visie op de toekomst die bij het LEI-DLO zelf geformuleerd is, resulteerden deze onderdelen van het onderzoek in deze rapportage.

Het onderzoek is begeleid door drie vertegenwoordigers van Rabobank Aalsmeer, te weten dhr. F.J.M. van der Meer, ing. J.H.H. Schouten en drs. F.N. Strootman.

Op deze plaats past een woord van dank aan de tuinders die de enquête hebben geretourneerd en aan de deskundigen die hun tijd beschikbaar hebben gesteld voor de interviews.

Het onderzoek is uitgevoerd door ir. L.G.J. van Horen (projectleiding en eindredactie) en dr. J.T.W. Alleblas. De uitvoering en verwerking van de schriftelijke enquête is verricht door mw. E.A.J. Zwambag en ir. J.J.C.M. Hammerstein. De gegevens uit de CBS-Landbouwtelling zijn door mw. C.M. de Zwijger verwerkt. De verantwoording voor de inhoud van dit rapport ligt bij LEI-DLO.

De directeur,

L.C. Zachariasse

Den Haag, maart 1996

SAMENVATTING

De positie van de glastuinbouw in de gemeente Aalsmeer staat onder druk door diverse ontwikkelingen. Om meer inzicht te krijgen in de perspectieven van de glastuinbouw is onderzoek gedaan naar de ontwikkelingen van de glastuinbouw in Nederland in het algemeen en de positie van de bedrijven in Aalsmeer. Het onderzoek heeft tot doel inzicht te geven in de perspectieven van de glastuinbouw en de te verwachten bedrijfsontwikkeling van de glastuinbouwbedrijven en een bijdrage te leveren aan de discussie over de herziening van het bestemmingsplan buitengebied in Aalsmeer.

Om inzicht te verkrijgen in de positie van de bedrijven in Aalsmeer is allereerst een enquête uitgevoerd onder glastuinbouwbedrijven. Tevens zijn gegevens van de CBS-Landbouw telling voor het gebied bewerkt. Daarnaast zijn gesprekken gevoerd met deskundigen en is literatuuronderzoek gedaan.

Aalsmeer is gelegen in het zuiden van de provincie Noord-Holland. Er wonen circa 22.000 mensen in drie dorpskernen, Aalsmeer-Dorp, Oostende en Kudelstaart. De werkgelegenheid in Aalsmeer wordt bepaald door de glastuinbouw, door de Bloemenveiling Aalsmeer en aanverwante bedrijvigheid en door niet-agrarische bedrijvigheid. De werkloosheid is relatief laag.

De glastuinbouw in Aalsmeer heeft zich vanaf het begin van deze eeuw ontwikkeld vanaf de ringvaart van de Haarlemmermeerpolder. Later is ook tuinbouw ontstaan op de droogmakerijen. Het belangrijkste gewas is de roos. Daarnaast zijn de potplantenteelt en de teelt van uitgangsmateriaal van belang. Glasgroententeelt komt nauwelijks voor.

In de totale glastuinbouw werken circa 1.800 personen. Bijna een kwart hiervan werkt bij een vermeerderingsbedrijf. Het aantal glasbloemenbedrijven is het laatste decennium met 20% afgenomen. Vooral veel kleine bedrijven zijn gestaakt. Momenteel heeft bijna de helft van het aantal glasbloemenbedrijven een glasareaal kleiner dan 50 are. Tevens is vaak de verkaveling van de glasopstanden ongunstig. Ongeveer 20% van het glasareaal in Aalsmeer is gebouwd vóór 1970. De grond waarop de kasopstanden staan is vrijwel altijd in eigendom bij de bedrijfseigenaren.

In 1993 was op 56% van de bedrijven het oudste bedrijfshoofd ouder dan 50 jaar. Op deze specifieke groep van bedrijven was slechts op 23% een opvolger aanwezig. Dit is beduidend minder dan in de omliggende provincies. Dat betekent dat alleen al hierdoor vele bedrijven gestaakt zullen gaan worden.

De aanverwante bedrijven (toeleveranciers, handel en dienstverlening) zijn in Aalsmeer en omgeving volop vertegenwoordigd. Deze bedrijven zijn inmiddels vaak (inter)nationaal gericht. Vooral de Bloemenveiling Aalsmeer met de daaraan verbonden logistieke bedrijvigheid is van grote betekenis voor de bloemisterij in Nederland en ook enigszins voor die van België.

Om de toekomst van de glastuinbouw in Aalsmeer verantwoord te kunnen inschatten, dient een visie op het internationale krachtenveld te worden ontwikkeld.

De belangrijkste factoren die daarbij een rol spelen, kunnen als volgt worden samengevat:

Fysische milieuproduktie-omstandigheden

Een onverminderd belangrijke factor voor de fysieke produktie van gewassen is de hoeveelheid licht. Vooral de kustgebieden hebben wat dit betreft voordeel ten opzichte van landinwaarts gelegen gebieden. De kwaliteit van de grond zal voor de vestiging van glastuinbouwbedrijven vaak van minder betekenis worden; de belangrijkste voorwaarde die aan de bodem wordt gesteld, is de draagkracht. Door de toename van teeltsystemen op een kunstmatige bodem zal de betekenis van goed water toenemen. Mogelijkheden voor een bedrijf zijn: regenwateropvang en -opslag op het individuele bedrijf en aanvulling door leiding-, oppervlakte- of bronwater.

De produktie-omstandigheden voor glastuinbouw in Aalsmeer zijn goed. De hoeveelheid licht, de gemiddelde temperatuur, de kwaliteit van het water wijken niet noemenswaardig af van andere teeltgebieden in Nederland.

Voor de trekheestercultuur, die plaatsvindt op gecombineerde glas-/opengrondsbloemenbedrijven, is de grondsoort wel van groot belang. Het type veengrond waarop in Aalsmeer deze teelt plaatsvindt, is slechts op enkele andere plaatsen in Nederland te vinden.

Bedrijfsstructuur

Naar verwachting zal rond 2015 de gemiddelde bedrijfsomvang 3 tot 5 ha bedragen. Bedrijven met een verantwoorde lengte/breedte-verhouding produceren goedkoper dan bedrijven met een langgerekte of onregelmatige structuur. Daarnaast zullen de technologische ontwikkelingen de komende jaren sterk doorzetten. Deze ontwikkelingen worden voor een relatief groot deel bepaald door de milieu-eisen die aan de teelt van tuinbouwgewassen gesteld worden. Vermindering van energieverbruik en besparing van grondstoffen zijn belangrijke doelen. Op grotere bedrijven is dat vaak gemakkelijker te realiseren.

In Aalsmeer is momenteel de rozenteelt het meest van belang. Daarnaast zijn vooral potplanten en uitgangsmateriaal van belang. Vooral bij de rozenteelt wordt schaalvergroting op bedrijfsniveau verwacht. Omdat vele rozenbedrijven deze schaalvergroting niet kunnen realiseren, zullen bedrijven overschakelen op teelten die op kleinere schaal geteeld kunnen worden. Daarbij kan vooral aan uitbreiding van de potplantenteelt gedacht worden. Een aantal bedrijven zal echter moeten afhaken. Voor vermeerderingsbedrijven zullen er uitbreidingskansen blijven. Voor zowel potplantenteelt als voor het uitgangsmateriaal zijn nog mogelijkheden op de markt.

Aanverwante bedrijven

De tendens om selectie, veredeling en vermeerdering uit te besteden aan gespecialiseerde bedrijven zal doorzetten. Het aantal toeleveranciers dat het gehele scala aan tuinbouwbenodigdheden levert, zal verminderen. De categorie toeleveranciers van investeringsgoederen werkt anno 1996 al nationaal, zo niet internationaal.

In Aalsmeer en omgeving zijn van oudsher vele aanverwante bedrijven en instellingen gevestigd. Daarbij is vooral de handel in bloemisterijprodukten zeer prominent in de gemeente aanwezig. Deze bedrijven zullen veelal op een internationale schaal opereren. De nabijheid van luchthaven Schiphol is daarbij een pré. De snelheid van distributie en transport is bij produkten met betrekkelijk korte houdbaarheid namelijk belangrijk. Voor deze bedrijven is vestiging in de nabijheid van veiling en Schiphol van grote betekenis. In de toekomst zal die afhankelijkheid verminderen doordat er door optimalisering van logistieke processen meerdere coördinatie-/distributiecentra in Nederland zullen ontstaan.

De komende decennia zal de markt voor glastuinbouwprodukten verder evolueren naar een vragersmarkt. De wens van de consument wordt via de markt doorgegeven en bepaalt wanneer, wat, hoe en hoeveel er geproduceerd wordt. De afzet van zowel groente als bloemisterijprodukten zal steeds vaker plaatsvinden via het grootwinkelbedrijf. Het aandeel bij bloemenzaken en ambulante handel blijft voor de bloemisterij voorlopig groter dan dat bij het groot winkelbedrijf. Door de geschetste ontwikkelingen in de verschillende schakels van de bedrijfskolom en de toekomstige telematica mogelijkheden, zal voorverkoop van tuinbouwprodukten meer en meer opgang doen.

De geschetste ontwikkeling kan voor Aalsmeer betekenen dat niet alle produkten zelf meer naar de veiling worden gebracht. De veiling zal een visie dienen te ontwikkelen over hoe ze als informatieknoppunt tussen vraag en aanbod kan blijven functioneren.

Kennisontwikkeling, -verspreiding en -toepassing

Het functioneren van de glastuinbouwondernemer zal steeds meer worden bepaald door de toenemende complexiteit van de bedrijfsvoering en het produktieproces. Veel essentiële kennis verkrijgt de teler nu via zijn studieclub. In een tijdsbestek van enkele jaren zijn veel studieclubs bovenregionaal geworden en zelfs landelijk gaan opereren. Deze tendens zal verder doorzetten; de internationale samenwerking tussen Nederlandse en buitenlandse studieclubs zal de komende decennia hechter worden. Tegelijkertijd zal echter ook door verzakelijking en verharding van het ondernemersklimaat de ondernemer niet meer zo gemakkelijk bereid zijn om, in toenemende mate exclusieve, kennis met andere telers te delen.

Tot voor kort konden regionale centra zich nog voordoen als het centrum voor een bepaalde teelt, omdat kennis vooral daar beschikbaar was. Voor Aalsmeer deed zich dat met name voor met betrekking tot de rozenteelt. Daarnaast wordt ook vaak gesteld dat de kennis over de trekheestercultuur alleen

in Aalsmeer in voldoende mate aanwezig is. De voorsprong die dit oplevert, is echter van korte duur. Voor de continuïteit van de bedrijfsvoering dienen ondernemers daarom ook voortdurend bereid te zijn te investeren in een sociaal-economisch kennisnetwerk een adequaat managementniveau op hun bedrijven.

Sociale factoren

De belangrijkste sociale factoren die in het verleden gevonden werden om verschillen in bedrijfsresultaten tussen teeltcentra te verklaren, waren de sterkere prestatie-motivatiegerichtheid, other-directedness en internal en external locus of control. Onder prestatie-motivatie wordt de behoefte verstaan om uit te blinken in zekere situaties. Other-directedness hangt samen met de wijze waarop iemand zich laat beïnvloeden door de reacties van anderen op vergelijkbare situaties. De locus of control omvat de verwachting van de teler dat bepaalde gebeurtenissen een resultaat van zijn eigen inspanningen (internal locus of control) dan wel het resultaat van onbeïnvloedbare machten is (external locus of control). Voor al deze factoren speelt de aanwezigheid van formele en informele communicatiekanalen een belangrijke rol.

De genoemde sociaal-psychologische factoren zullen in betekenis afnemen.

Ligging ten opzichte van afzet- en arbeidsmarkt

Momenteel is het overgrote deel van de export van de Nederlandse tuinbouwprodukten gericht op de landen binnen de Europese Unie. Niettemin zal een deel van de produktie gericht zijn op bestemmingen buiten Europa. Het betreft dan veelal specialiteiten, die niet te volumineus zijn, een goede houdbaarheid en een laag gewicht hebben.

Voor de Nederlandse bloemisterij betekent de export naar bestemmingen buiten de EU een sterkere afhankelijkheid van luchtvaart. Vaak zullen de produkten met een grotere toegevoegde waarde via luchttransport vervoerd gaan worden. Vandaar dat voor de handel in bloemisterijprodukten Aalsmeer een licht voordeel heeft boven verder weg gelegen lokaties.

In de arbeid ontstaat naar 2015 een scherpere tweedeling; eenvoudig, laaggekwalificeerd werk versus gecompliceerd, hooggekwalificeerd werk. De komende decennia zal het vinden van hooggekwalificeerde arbeidskrachten voor het tuinbouwbedrijf in Nederland, met het goede niveau van het (agrarisch) onderwijs, geen problemen opleveren. Daarentegen zal het verkrijgen en behouden van laaggeschoolde en goed gemotiveerde arbeidskrachten vooral in drukbevolkte gebieden een probleem blijven.

Uit het onderzoek blijkt dat de glastuinbouw momenteel ongeveer 10% bijdraagt in de directe werkgelegenheid in Aalsmeer. Veel belangrijker is de werkgelegenheid in een aan de glastuinbouw verwante sector: de handel in bloemisterijprodukten. Deze werkgelegenheid bevindt zich zowel bij de Bloemenveiling Aalsmeer als bij de groothandel in bloemisterijprodukten. De werk-

gelegenheid in de glastuinbouw (exclusief vermeerdering) zal afnemen als gevolg van vermindering van areaal en mechanisatie.

Milieuhygiëne

Ten aanzien van de milieubelasting van bodem, lucht en water is het beleid erop gericht om in de glastuinbouw over te gaan op gesloten teeltsystemen. Door het opvangen van de meststoffen en het verminderen van het gebruik van chemische bestrijdingsmiddelen zal de rechtstreekse emissie van schadelijke stoffen sterk dalen. Door invoering van biologische bestrijding vindt steeds minder emissie plaats van chemische bestrijdingsmiddelen. Bij assimilatiebelichting zullen de normen voor gebruik strenger worden. Verdere verbetering van het milieu op het glastuinbouwbedrijf zal worden bereikt door introductie van milieuzorgsystemen.

In Aalsmeer zal het veel bedrijven moeite kosten om aan milieu-eisen te voldoen. Enerzijds is dat het gevolg van een verslechterde financiële situatie de laatste jaren. Anderzijds zullen de investeringen om te voldoen aan de milieu-eisen bij bedrijven met een slechtere bedrijfsstructuur relatief hoog zijn. Daar komt nog bij dat de geneigdheid tot investeren gering is indien er geen duidelijkheid bestaat omtrent de eisen die worden gesteld.

Ruimtelijke druk

Uit het CBS-structuuronderzoek Glastuinbouw 1992 bleek dat op een totaal aantal van 9138 glastuinbouwbedrijven in Nederland 53% geen uitbreidingsmogelijkheden bezat op de huidige lokatie en dat op 20% van de bedrijven de uitbreidingsmogelijkheid minder is dan 0,5 ha. Voor de 657 geënquêteerde bedrijven in Aalsmeer en omstreken bedroegen deze cijfers respectievelijk 49% en 21% (Tuinbouwcijfers, 1995). Het gebied kan worden getypeerd als overdrukgebied. Uit de enquête blijkt dat in de gemeente Aalsmeer vergelijkbare cijfers gelden.

Voor een verantwoorde gebiedsinfrastructuur is minimaal 10% van de beschikbare ruimte in glastuinbouwgebieden nodig. Onder invloed van veranderende maatschappelijke criteria voor gebiedsinrichting zal het uiterlijk van glastuinbouwgebieden de komende jaren sterk veranderen. Voor landschappelijke aankleding is in 2015 minimaal 10% van de ruimte in een glastuinbouwgebied benodigd.

Door het verdwijnen van naar schatting minimaal een kwart van het aantal bedrijven in de komende tien jaar in Aalsmeer kan ruimte ontstaan om aan deze eisen voor landschappelijke aankleding en infrastructurele aanpassingen tegemoet te komen.

Financiële variabelen

Bij de ontwikkeling van de glastuinbouw in de nabije toekomst spelen ook financiële variabelen een belangrijke rol. Het gaat daarbij vooral om de regionale verschillen in prijzen van grond en arbeid. Daarnaast spelen ook sub-

sidies en overige kosten een rol. De grondprijs in Aalsmeer is hoger dan buiten het concentratiegebied.

In het afgelopen decennium vormde de Regeling Reconstructie Oude Glastuinbouwgebieden (RROG) een geldelijke ondersteuning. Via dit instrument is getracht de infrastructuur van glastuinbouwgebieden en de infrastructuur van de individuele bedrijven te verbeteren. In de toekomst zullen zowel de nationale als internationale subsidies steeds verder worden afgebouwd.

De RROG heeft in Aalsmeer niet gebracht wat ervan verwacht werd. Niettemin zijn er diverse individuele bedrijven die de interne en externe ontsluiting, de afwatering en/of de lengte/breedte-verhouding van de kavel beduidend hebben kunnen verbeteren.

Ruimtelijke ontwikkeling

Van oudsher is de glastuinbouw geconcentreerd geweest in het westen van Nederland. Als gevolg van autonome ontwikkelingen op het gebied van teeltwijzen, noodzakelijke minimale bedrijfsomvang, kennisuitwisseling, logistiek en andere technische ontwikkelingen, hebben in de loop der jaren lokatieaspecten als grondsoort en de nabijheid van bevolkingsconcentraties aan belang ingeboet. Parallel aan deze ontwikkelingen groeide de vraag naar grond door extra ruimtebehoefte voor herstructurering van verouderde gebieden en door extra vraag naar grond door niet-tuinbouwactiviteiten.

Uit onderzoek is gebleken dat het onder bepaalde voorwaarden in het belang van de Nederlandse glastuinbouw is dat zij zich naar 2015 meer over Nederland verspreidt. De voordelen van lokatie in de bestaande centra zullen tot 2015 in toenemende mate overheerst worden door de voordelen van lokatie in overloop- en spreidingsgebieden. Met name factoren van bedrijfsstructurele aard, ruimtelijke ordening en milieuhygiëne zullen daarbij van doorslaggevende betekenis worden. Door autonome ontwikkelingen binnen de glassector (schaalvergroting, kennisuitwisseling, veranderingen binnen afzetfuncties) en externe ontwikkelingen (logistieke ontwikkelingen, internationalisering) komt de centrumfunctie op een steeds hoger geografisch schaalniveau te liggen. In dat nieuwe verband is het beter om te spreken van het glastuinbouwcentrum "Nederland" in plaats van afzonderlijke centra zoals "Het Westland" of "Aalsmeer".

Willen de oude gebieden binnen de nieuwe centrumfunctie volwaardig met andere lokaties hun bijdrage blijven leveren aan het complex "Nederland", dan zijn reconstructieplannen noodzakelijk. Zolang de gemiddelde bedrijfsomvang in de oude centra achterblijft, zullen de produktiekosten te hoog uitkomen en zullen de continuïteitskansen van de bedrijven er minder groot zijn. Er zullen impopulaire maatregelen nodig zijn om de oude centra te reconstrueren tot moderne (afgeslankte) tuinbouwgebieden.

Door de planologische onzekerheid en de toenemende druk op de Randstad alsmede door de herstructurering van de oude centra zal een aantal ondernemers daar uit gaan kijken naar nieuwe vestigingsplaatsen. In eerste instantie zal in die ruimtebehoefte getracht worden te voorzien in het Binnen-

Randstadgebied. Daarna komen ook de verder gelegen Rondon-Randstadgebieden en de "verre" lokaties in aanmerking.

Tot slot

In Aalsmeer hebben de geschetste ontwikkelingen tot gevolg dat het glasareaal in de gemeente krimpt. Als gevolg van de leeftijd van de bedrijfs- hoofden en het geringe percentage bedrijven met opvolging zal het aantal glastuinbouwbedrijven binnen tien jaar met minimaal een kwart verminderen.

Daarnaast zullen ook bedrijven verdwijnen doordat zij niet aan de milieueisen kunnen voldoen en/of door planologische onzekerheid. De planologische onzekerheid wordt door 20% van de bedrijven in Aalsmeer als belangrijkste bedreiging genoemd in het voortbestaan. Allereerst zullen woningen worden gebouwd op plekken waar nu glastuinbouw gevestigd is. De onzekerheid over de situering van deze woningbouw door voortdurende wijziging/aanpassing van de geluidscontouren van Schiphol geeft onzekerheid voor glastuinbouwbedrijven. Ten tweede gaat het om de aanleg van de omgelegde N201. Hoewel met deze weg een verbetering van de ontsluiting van Aalsmeer bereikt wordt, zijn de gevolgen voor individuele bedrijven nog onbekend.

Daarnaast speelt de ontwikkeling van een ecologische zone langs de ringvaart bij diverse bedrijven.

Mede afhankelijk van de lokatie waar de gemeente vestiging van handels- en distributiebedrijven toestaat, zal er vraag zijn naar vestigingsmogelijkheden voor glastuinbouwbedrijven. Kiest de gemeente de Schinkelpolder als gebied voor vestiging van handels- en distributiebedrijven, dan zullen er, doordat het resterende buitengebied zich minder leent voor nieuwe moderne glastuinbouwbedrijven, elders in de gemeente nauwelijks hervestigingen van glastuinbouw plaatsvinden. Wordt echter besloten industrieterrein Molenvliet uit te breiden in noordoostelijke richting voor vestiging van handels- en distributiebedrijven, dan beschikt de gemeente in de Schinkelpolder over een mogelijkheid voor hervestiging van glastuinbouwbedrijven. Ook dan echter zullen glastuinbouwbedrijven vaak kiezen voor hervestiging buiten Aalsmeer. Reden daarvoor is de concurrentie om de ruimte en de voortdurende planologische onzekerheid in de gemeente.

1. INLEIDING

1.1 Schets van de gemeente Aalsmeer

De gemeente Aalsmeer ligt in het zuiden van de provincie Noord-Holland. De begrenzing van de gemeente wordt in het noordwesten gevormd door de ringvaart van de Haarlemmermeerpolder. In het noordoosten loopt de gemeentegrens iets ten zuiden van de snelweg A9 (Velsen - Amsterdam-Zuid-oost). In het oosten loopt de gemeentegrens bijna parallel met de Legmeerdijk, de verbindingsweg tussen Amstelveen-Zuid en de Bloemenveiling Aalsmeer. Daarna volgt de gemeentegrens de Hoofdweg, een weg die grenst aan de bebouwde kom van Kudelstaart. In het zuiden loopt de gemeentegrens gelijk met de Westeinderplassen. Aangrenzende gemeenten zijn Haarlemmermeer, Amstelveen en Uithoorn in de provincie Noord-Holland en Jacobswoude in Zuid-Holland. De gemeente Aalsmeer heeft een oppervlakte van zo'n 3.400 ha. Daarvan nemen de Westeinderplassen ongeveer 1.040 ha in beslag (zie bijlage 5 voor een overzichtskaart).

Op 1 januari 1995 bedroeg het aantal inwoners 21.964. Sinds 1989 groeit de bevolking van de gemeente Aalsmeer vrijwel niet meer. Tegenover de toename door geringe geboorte-overschotten (geboorte minus sterfte) staan vertrekoverschotten (vertrek minus vestiging).

De bevolking woont in drie kernen en het buitengebied. In tabel 1.1 staat de verdeling van de bevolking over de drie dorpen gegeven. In bijlage 4 is deze verdeling verder gedetailleerd weergegeven. Met name in Oosteinde zijn de functies wonen en glastuinbouw sterk verweven.

Opmerkelijk is de verschillende leeftijdsamenstelling van de bevolking in de drie kernen. In Aalsmeer-Dorp is 17,5% van de bevolking 65 jaar en ouder, in Oosteinde is dit 11,1% en in Kudelstaart 5,4%. Dit houdt enigszins verband met de aanwezigheid van twee verzorgingstehuizen in Aalsmeer-Dorp.

Tabel 1.1 Inwonersaantal gemeente Aalsmeer per woonkern op 1 april 1995

Woonkern	Inwonersaantal
Aalsmeer-Dorp	10.574
Kudelstaart	5.959
Oosteinde	5.466
TOTAAL	21.999

Bron: Gemeente Aalsmeer, bewerking Sociografisch Bureau De Meerlanden.

De bevolking jonger dan 20 jaar maakt in Aalsmeer-Dorp 19,3% van de bevolking uit, in Oosteinde 21,6% en in Kudelstaart 31,3%. De leeftijdsamenstelling hangt sterk samen met de periode waarin nieuwbouwwoningen beschikbaar zijn gekomen. Het laatste decennium is in Aalsmeer-Dorp, vanwege de geluidszonering van Schiphol, vrijwel niet meer gebouwd. Dit in tegenstelling tot Kudelstaart, waar de woningvoorraad de afgelopen tien jaar behoorlijk is gestegen.

De werkgelegenheid in de gemeente Aalsmeer wordt vooral bepaald door de glastuinbouw en aanverwante bedrijvigheid. Daarbij dient met name genoemd te worden de Bloemenveiling Aalsmeer (Coöperatieve Vereniging "Verenigde Bloemenveilingen Aalsmeer" B.A. te Aalsmeer).

De totale werkgelegenheid in de gemeente bedroeg in 1995 ongeveer 13.500 arbeidsplaatsen. Daarvan werd ruim 10% gerealiseerd in de land- en tuinbouw. De werkgelegenheid op het terrein van Bloemenveiling Aalsmeer bedraagt 6.277. Dat is circa 50% van de totale werkgelegenheid. Het aantal vestigingen op het veilingterrein bedraagt 249.

Op de twee andere industrieterreinen, Hornmeer en Molenvliet, bedraagt het aantal werkzame personen respectievelijk 1.106 en 77. Het aantal vestigingen bedraagt daar respectievelijk 61 en 10.

In tabel 1.2 is de verdeling van de werkgelegenheid in de gemeente Aalsmeer over de verschillende bedrijfstakken weergegeven. De Bloemenveiling is

Tabel 1.2 Aantal bedrijfsvestigingen en aantal werkzame personen per bedrijfstak per 1 mei 1994

Bedrijfstak	Aantal vestigingen	Percentage van het totaal	Aantal werkzame personen	Percentage van het totaal
Land- en tuinbouw	249	19,4	1.440	10,7
Industrie	75	5,8	771	5,7
Openbare nutsbedrijven	0	0,0	0	0,0
Bouwnijverheid en installatie	71	5,5	531	4,0
Groothandel	308	24,0	4.942	36,8
Detailhandel	176	13,7	817	6,1
Horeca	39	3,0	193	1,4
Reparatiebedrijven	35	2,7	289	2,2
Transport-, opslag en communicatiebedrijven	37	2,9	292	2,2
Banken, verzekering, o.g. e.d.	37	2,9	252	1,9
Zakelijke dienstverlening	94	7,3	2.503	18,6
Overheid en onderwijs	35	2,7	491	3,6
Overig dienstverlening	128	10,0	914	6,8
TOTAAL	1.284	100,0	13.435	100,0

Bron: Sociografisch Bureau De Meerlanden, 1994/1995.

ondergebracht in de categorie zakelijke dienstverlening, de exporteurs van bloemen en planten bij groothandel.

Het aantal vestigingen per kern bedroeg in 1994 in totaal 1.284. Daarvan waren er 774 in Aalsmeer-Dorp gevestigd met in totaal 10.259 werkzame personen. In Oosteinde waren 385 vestigingen met 2.522 werkzame personen. Tot slot lagen in Kudelstaart 145 vestigingen met 654 werkzame personen. De optelling van het aantal vestigingen in de drie kernen bedraagt meer dan het totaal in tabel 1.2. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat bedrijven in meer dan één kern een vestiging hebben. In de afzonderlijke cijfers per dorpskern wordt zo'n bedrijf dan vaker geteld dan in de telling voor de gemeente als geheel.

De werkloosheid in de gemeente Aalsmeer is relatief laag, zowel vergeleken met de omliggende gemeenten als met het Nederlandse totaal. Dit lijkt vooral te danken aan de ligging van Bloemenveiling Aalsmeer binnen de gemeente en de bedrijven van luchthaven Schiphol in de directe nabijheid. Op het terrein van luchthaven Schiphol vinden circa 35.000 mensen werk bij ruim 500 ondernemingen. In tabel 1.3 staan de werkloosheidspercentages van de gemeente Aalsmeer, Haarlemmermeer en Uithoorn en dat van Nederland in zijn totaliteit.

Tabel 1.3 Geregistreerde werklozen in procenten van de beroepsbevolking op 31 december van het jaar

Gebied	1993	1994
Aalsmeer	4,3	4,5
Haarlemmermeer	6,3	6,6
Uithoorn	5,5	6,0
NEDERLAND	7,5	7,5

Bron: CBS en Regionaal Bureau voor de Arbeidsvoorziening.

Tabel 1.4 Grondgebruik per 1 januari 1989 in de gemeente Aalsmeer

Bodemgebruik	Aantal hectare
Water breder dan 6 m	1.120
Glastuinbouwbedrijven	601
Overig agrarisch gebruik	770
Woongebied en wegen	359
Industrieterrein	107
Bos en natuurlijk terrein	310
Overig	135
TOTAAL	3.402

Bron: CBS.

Van de totale oppervlakte van de gemeente Aalsmeer bestaat bijna een derde uit water breder dan 6 m. Nog eens bijna een derde bestaat uit bebouwing in de vorm van woningen, industrieterrein, sportaccomodaties en wegen of bos en natuurlijk terrein. Tot slot is ruim een derde van de oppervlakte in gebruik bij glastuinbouw- of andere landbouwbedrijven. In tabel 1.4 is de verdeling van het grondgebruik in de gemeente Aalsmeer weergegeven.

1.2 Achtergrond en doel

Het functioneren van de glastuinbouw in de gemeente Aalsmeer is aan veranderingen onderhevig. Om helder te krijgen hoe de glastuinbouw zich kan gaan ontwikkelen, heeft de Rabobank Aalsmeer aan LEI-DLO gevraagd haar visie te geven over de toekomst van de glastuinbouw in Aalsmeer. Deze visie kan worden gebruikt bij de discussie over de herziening van het bestemmingsplan buitengebied (Oosteinde).

De plaats van de glastuinbouw in het bestemmingsplan kent vele aspecten, waarop voor de start van het onderzoek onvoldoende zicht was.

Het doel van het onderzoek is dan ook het geven van een visie op de omvang en het functioneren van de glastuinbouwsector. Daarbij dient met name gekeken te worden naar aspecten die in Aalsmeer spelen. Dat houdt in dat het onderzoek is gericht op de snijbloemen- en potplantenteelt onder glas en in mindere mate op de teelt van buitenbloemen/trekheesters. Daarnaast speelt de vraag in welke mate teeltbedrijven en de veiling van elkaar afhankelijk zijn.

Tot slot dient het onderzoek een visie te geven op de perspectieven van tuinders in de gemeente Aalsmeer. Daarbij moet worden aangegeven welke bedrijfsontwikkeling er te verwachten valt.

1.3 Wijze van onderzoek

Het onderzoek is gesplitst in een aantal onderdelen. Allereerst is op basis van deskresearch en de aanwezige expertise van LEI-DLO een algemene visie op de glastuinbouw opgesteld.

Tegelijkertijd is een nadere uitwerking gemaakt van de positie van de bedrijven in de gemeente Aalsmeer. Deze is gebaseerd op bewerkingen van gegevens in de Landbouwtelling en op gegevens afkomstig van een schriftelijke enquête. Deze enquête is gehouden onder alle glastuinbouwbedrijven in de gemeente Aalsmeer. De enquête is uitgevoerd in december 1995. Alle bedrijven met glastuinbouw in de gemeente Aalsmeer zijn aangeschreven. Daarnaast zijn enkele bedrijven in de gemeente Amstelveen aangeschreven. Het betreft de bedrijven aan de noordwestzijde van de Legmeerdijk. Dit deel van de gemeente Amstelveen wordt wellicht op termijn toegevoegd aan de gemeente Aalsmeer in het kader van een gemeentelijke herindeling.

In totaal zijn 283 enquêteformulieren verzonden. Daarvan zijn er 137 teruggekomen bij LEI-DLO. Zeven formulieren waren niet bezorgd, zes formulieren waren niet te verwerken. Daardoor ontstond een netto-respons van 121

enquêtes (44%). Drie formulieren zijn te laat teruggestuurd om meegenomen te worden in de verwerking.

Naast de uitvoering van de enquête zijn ten behoeve van deze situatieschets enkele interviews met sleutelinformanten gehouden.

Tevens is op basis van de literatuur en de enquêtegegevens een onderverdeling gegeven naar diverse deelgebieden in de gemeente Aalsmeer. Met dit deel van het onderzoek wordt de relatie met de herziening van het bestemmingsplan duidelijker.

Op basis van de structuurschets van de tuinbouw in Aalsmeer en de algemene visie is een analyse gemaakt en is een toekomstverwachting opgesteld voor de tuinbouw in de gemeente. De belangrijkste zaken daaruit zijn verwoord in een sterkte/zwakte-analyse. Uit deze sterkte/zwakte-analyse en de kansen/bedreigingen voor de glastuinbouw in de gemeente Aalsmeer volgt een aantal aanbevelingen. De genoemde activiteiten zijn vastgelegd in dit rapport.

1.4 Opbouw van het rapport

De beantwoording van de onderzoeksvraag vindt plaats via een drietal stappen. Allereerst wordt in hoofdstuk 2 een beschrijving gegeven van de positie van de glastuinbouw in Aalsmeer. Daarbij wordt ingegaan op grondgebruik, bedrijfsstructuur, aanverwante activiteiten en "concurrentiepositie". Deze structuur wordt voor de belangrijkste kengetallen gedetailleerd weergegeven voor een drietal deelgebieden in de gemeente. Daarbij wordt met name ingegaan op de verschillen tussen deze drie gebieden.

Vervolgens is in hoofdstuk 3 een algemene visie voor de glastuinbouw in Nederland gegeven. Deze visie is opgesteld aan de hand van literatuurstudie en aanwezige expertise op het Landbouw-Economisch Instituut.

In hoofdstuk 4 wordt de algemene visie geprojecteerd op de glastuinbouw in Aalsmeer: "In hoeverre zijn er mogelijkheden voor de glastuinbouw in Aalsmeer om het verwachte toekomstbeeld te bereiken?" Deze projectie vindt plaats door middel van een zogenaamde SWOT-analyse, een opsomming van de sterke en zwakke punten en daarmee de bedreigingen en kansen voor de toekomst. Aan het einde van deze SWOT-analyse volgen de conclusies en aanbevelingen.

Aan het slot van de rapportage zijn enkele bijlagen toegevoegd. Het betreft het gebruikte enquêteformulier, de namen van de geïnterviewde personen, enkele uitgebreidere tabellen die niet noodzakelijk zijn om het hoofdrapport te kunnen lezen en een overzichtskaart van de gemeente Aalsmeer.

2. POSITIE VAN GLASTUINBOUW IN AALSMEER

2.1 Inleiding

Voor het aangeven van de positie van tuinbouwbedrijven is de huidige structuur van de glastuinbouwbedrijven in Aalsmeer vergeleken met die van omliggende gebieden en met de structuur in het recente verleden. De situatie in 1994, het laatste jaar waarvan de volledige gegevens beschikbaar zijn, geeft de "huidige" structuur van de glastuinbouw weer. Voor het aangeven van de ontwikkelingen in het recente verleden, is de huidige structuur vergeleken met die van 1985, 1990 en 1992. Soms is een ander jaartal genomen, omdat niet alle gegevens voor elk jaar beschikbaar zijn.

Onderdelen van de bedrijfsstructuur die aan bod komen zijn: grondgebruik, glasareaal en produktiesamenstelling, werkgelegenheid, aantal bedrijven, bedrijfsomvang, ouderdom van bedrijven en glasopstanden, verkaveling, ontsluiting en eigendomssituatie, leeftijdsopbouw bedrijfshoofden en opvolgingssituatie en productie-omstandigheden.

Als vergelijkingsgebieden zijn gekozen de provincies Noord-Holland, Utrecht en Zuid-Holland. Deze regionale vergelijking heeft betrekking op glasbloemenbedrijven groter dan 20 Nederlandse grootte-eenheden (nge).

De nge is een eenheid die gebaseerd is op de saldi per hectare gewas en per diersoort. Daartoe worden bruto-standaardsaldi (bss) berekend door de opbrengsten met bepaalde bijbehorende specifieke kosten te verminderen. De bss worden regelmatig herzien. De Nederlandse grootte-eenheden (nge) worden bij een herziening zodanig aangepast dat de reële ontwikkeling van de bruto toegevoegde waarde voor het Nederlandse land- en tuinbouwbedrijf wordt weergegeven (Tuinbouwcijfers, 1995). Een zeer globale indicatie is dat een bedrijf van 20 nge neerkomt op een bedrijf voor een halve volwaardige arbeidskracht.

De gegevens voor de beschrijving zijn ontleend aan de Landbouwtellingen van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). In deze tellingen worden alleen bedrijven opgenomen boven de grens van drie nge.

Er is in deze beschrijving geen onderscheid gemaakt naar hoofd- en nevenberoepsbedrijven. Met andere woorden: de gegevens hebben betrekking op alle geregistreerde bedrijven met een bedrijfsomvang groter dan 20 nge. Soms zullen ook gegevens worden gepresenteerd over bedrijven kleiner dan 20 nge.

2.2 Afbakening deelgebieden

Naast kengetallen voor de gehele gemeente Aalsmeer zullen in dit hoofdstuk ook kenmerken naar voren komen van drie deelgebieden in de gemeente. Voordat het onderzoek van start ging, bestond de indruk dat er tussen de verschillende gebieden in de gemeente Aalsmeer behoorlijke verschillen in bedrijfs- en infrastructuur waren. Om deze indruk te toetsen, is het buitengebied van de gemeente Aalsmeer onderverdeeld in een drietal deelgebieden, te weten:

- I. Aalsmeer-Noordwest (Aalsmeer-NW), bestaande uit enerzijds de Uiterweg en anderzijds het gebied begrensd door de Ringvaart, de gemeentegrens met Amstelveen, Aalsmeerderweg, Stommeerkade, Burg. Kasteleinweg.
- II. Aalsmeer-Zuidoost (Aalsmeer-ZO), het gebied begrensd door de Aalsmeerderweg, Legmeerdijk, Burg. Kasteleinweg, Zwarteweg en Stommeerkade. Dat betekent dat een klein deel van de gemeente Amstelveen binnen dit deelgebied is meegenomen.
- III. Kudelstaart, het gebied buiten de bebouwde kom begrensd door de Legmeerdijk, de Bachlaan, de Westeinderplassen en de gemeentegrenzen met Jacobswoude en Uithoorn.

In de navolgende alinea's zal op de uiteenlopende karakteristieken van deze drie gebieden worden ingegaan. Er moet worden opgemerkt dat de drie deelgebieden om twee redenen niet gelijk zijn aan de cijfers voor de gemeente Aalsmeer als geheel. Ten eerste zijn er bedrijven gevestigd in de kern van Aalsmeer-Dorp, bijvoorbeeld aan de Stommeerkade en de Linneauslaan. Daarnaast is een kleine strook grond van de gemeente Amstelveen meegenomen in deelgebied II.

Bij de resultaten die afkomstig zijn uit de enquête gaat het om alle glas-tuinbouwbedrijven die reageerden. In de resultaten is daarbij geen grens gesteld aan de bedrijfsomvang van de deelnemende bedrijven.

Aalsmeer-Noordwest

Het eerste onderscheiden deelgebied is het oudste tuinbouwgebied van Aalsmeer. Een groot deel van dit gebied behoort tot de zogenaamde "bovenlanden". Deze gronden zijn in het verleden veelal opgehoogd met een mengsel van slootbagger, stalmest en afval, waardoor ze een vruchtbare bovenlaag hebben gekregen. De gronden zijn daardoor uitermate geschikt voor teelt van bomen en heesters (seringen, prunussen).

Het bovenland is in een vroeg stadium verkaveld. De kavels liggen loodrecht op de vroegere kustlijn van het Haarlemmermeer. Door het uitbaggeren van sloten en afkalving van de randen, zijn hier relatief brede sloten ontstaan.

De Schinkelpolder, in het noorden van het gebied, is ontgonnen in 1858. Deze polder grenst aan het Amsterdamse bos. De Schinkelpolder is tot op heden slechts gedeeltelijk in gebruik als tuinbouwgrond en is nog grotendeels onbebouwd.

Het gebied tussen de Oosteinderweg en Aalsmeerderweg is een oud tuinbouwgebied.

In het gebied zijn, bijvoorbeeld aan de Uiterweg, het Schinkeldijkje en de Aalsmeerderweg, diverse niet-agrarische activiteiten ontstaan. Zo bevinden zich in het gebied rond de Uiterweg tal van ligplaatsen voor de watersportrecreatie.

Aalsmeer-Zuidoost

Het tweede deelgebied dat in het onderzoek is onderscheiden, bestaat uit een aantal droogmakerijen. Deze zijn ontstaan door het droogleggen van plassen en meren in het veengebied. De bodem bestaat in hoofdzaak uit zee-kleigronden. Plaatselijk bevinden zich ook veenresten in de grond.

Kenmerkend voor de droogmakerijen is dat een bepaalde polder in een keer werd verkaveld. Daarbij is een rasterstructuur van wegen en sloten, met blokvormige kavels, aangelegd. De afwatering vindt plaats via sloten en tochten. De diverse dijken die de grens vormen van een polder, zijn duidelijk zichtbaar in het landschap. De wegen in het gebied gaan vrijwel allemaal in noord-oostelijke richting. Loodrecht daarop zijn er enkele dwarswegen aangelegd.

De ontwikkeling van het gebied tot glastuinbouwgebied is later tot stand gekomen als in Aalsmeer-NW (het "bovenland").

In dit deelgebied bevinden zich ook de twee industrieterreinen van de gemeente, Molenvliet en Hornmeer. Op het industrieterrein Hornmeer bevindt zich het complex van Bloemenveiling Aalsmeer (VBA). Daarnaast is in dit gebied de dorpskern Oosteinde gelegen.

Kudelstaart

Het derde deelgebied in het onderzoek is Kudelstaart. Kudelstaart is een dorp dat de laatste decennia een forse groei kent. Dit houdt verband met de geluidscontouren van luchthaven Schiphol. De gemeente Aalsmeer kon nabij Aalsmeer-Dorp geen woningbouw meer uitvoeren. Vandaar dat vooral in Kudelstaart de afgelopen jaren veel nieuwbouw is uitgevoerd.

In het begin van deze eeuw was Kudelstaart een buurtschap. Pas nadat de Zuiderlegpolder was drooggelegd, heeft Kudelstaart zich verder ontwikkeld.

2.3 Grondgebruik

In 1994 bedroeg het totale gebruik van cultuurgrond in Aalsmeer op land- en tuinbouwbedrijven 834 ha. Daarvan was 756 ha in gebruik op bedrijven groter dan 20 nge. Circa 40% van het grondgebruik op die bedrijven was in gebruik als bouwland. Eveneens 40% was in gebruik als tuinbouwgrond, waarvan twee derde onder glas en een derde in de open grond. De resterende grond was in gebruik als grasland of lag braak.

Tabel 2.1 De ontwikkeling van het grondgebruik in de gemeente Aalsmeer op land- en tuinbouwbedrijven die groter zijn dan 20 nge (hectare)

Grondgebruik bedrijven > 20 nge	1985	1990	1992	1994
Tuinbouw onder glas	219	206	204	200
Tuinbouw open grond	107	99	92	99
Bouwland	190	291	251	304
Grasland	163	131	125	126
Braakland	18	22	25	29
TOTAAL	697	750	696	756

Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking LEI-DLO.

Opmerkelijk in tabel 2.1 is de schommeling in het areaal bouwland. Dit is voor het merendeel te verklaren doordat de bedrijven met bouwland het ene jaar wel en het andere jaar niet boven de grens van 20 nge komen. De afname van het areaal grasland kan enigszins door dezelfde reden worden verklaard. Daarnaast daalt het areaal grasland door onttrekking ervan voor niet-agrarische doeleinden zoals woningbouw. Het grondgebruik op bedrijven kleiner dan 20 nge bedraagt gedurende de periode 1985 - 1994 steeds circa 80 ha.

Tabel 2.2 Ontwikkeling van het areaal (in hectare) van de tuinbouw open grond op bedrijven groter dan 20 nge naar bedrijfstype in de gemeente Aalsmeer

Bedrijfstype van bedrijven > 20 nge	1985	1990	1992	1994
Opengrondstuinbouwbedrijven	14	27	34	51
Overige bedrijven met opengrondstuinbouw	92	72	58	47
TOTAAL	107	99	92	99

Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking LEI-DLO.

Het areaal tuinbouw open grond op land- en tuinbouwbedrijven groter dan 20 nge is in de laatste tien jaar licht gedaald. Opmerkelijk is enerzijds de stijging van het areaal op bedrijven met hoofdzakelijk opengrondstuinbouw en anderzijds de sterke daling van het areaal op overige bedrijven. Dat wijst erop dat de bloemisterij in de open grond steeds meer op gespecialiseerde bedrijven wordt uitgeoefend. Het areaal tuinbouw open grond op bedrijven kleiner dan 20 nge bedroeg in 1994 slechts 3 ha.

2.4 Glasareaal en produktiesamenstelling

Het glasareaal in Aalsmeer neemt in geringe mate af. De afname bedroeg tussen 1985 en 1994 ruim 8%. Het merendeel van het areaal is gelokaliseerd op gespecialiseerde glastuinbouwbedrijven (212 bedrijven in 1994). Daarnaast bevindt zich nog 7 ha op in totaal 45 niet-gespecialiseerde bedrijven groter dan 20 nge (tabel 2.3). Het areaal op bedrijven kleiner dan 20 nge bedroeg in 1994 slechts 2 ha. Dat areaal is verdeeld over maar liefst 34 bedrijven. Zie hiervoor ook paragraaf 2.7.

Tabel 2.3 Ontwikkeling van het areaal (in hectare) van de tuinbouw onder glas op bedrijven groter dan 20 nge naar bedrijfstype in de gemeente Aalsmeer

Bedrijfstype van bedrijven > 20 nge	1985	1990	1992	1994
Glastuinbouwbedrijven	210,5	200,2	199,3	193,2
Overige bedrijven met glastuinbouw	8,3	6,1	5,1	7,2
TOTAAL	218,9	206,3	204,3	200,4

Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking LEI-DLO.

Het grootste deel van het glasareaal in de gemeente bevindt zich in Aalsmeer-ZO. Het areaal bedroeg hier in 1994 ruim 88 ha. In Kudelstaart bevindt zich bijna 47 ha en in Aalsmeer-NW 41 ha (bijlage 2).

De bloementeel onder glas is verreweg de belangrijkste produktierichting in Aalsmeer. Uitgedrukt in een percentage van het totale aantal nge in de gemeente neemt de glastuinbouw bijna 92% van de landbouwproduktie voor

Tabel 2.4 Ontwikkeling van de oppervlakte van een aantal gewassen op glastuinbouwbedrijven in de gemeente Aalsmeer (in hectare)

	1985	1990	1992	1994
Groente	1,1	0,9	1,0	1,5
Snijbloemen	151,0	133,5	128,1	122,8
- w.v. roos	99,2	79,6	76,1	72,0
- w.v. anjer	6,7	2,1	0,4	0,4
- w.v. orchidee	9,3	9,0	7,9	8,4
- w.v. overig	35,8	42,8	43,7	42,0
Potplanten	70,9	73,0	76,8	77,3
Perkplanten en boomkwekerij	0,5	1,8	0,8	0,8
TOTAAL	223,5	209,2	206,6	202,4

Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking LEI-DLO.

haar rekening. Tabel 2.4, waarin de ontwikkeling van de oppervlakte van enkele bloemisterijgewassen wordt gegeven, illustreert dat.

Opvallend is het grote areaal rozenteelt. Hoewel het relatieve belang ervan iets afneemt, is het nog steeds veruit het belangrijkste gewas. Verder valt op dat de potplantenteelt steeds belangrijker wordt. Ondanks een afname van het totale areaal glasbloemen wist de potplantenteelt uit te breiden. Voor veel bedrijven is de overgang naar potplanten een manier geweest om de arbeid van het eigen gezin toch ten volle te kunnen benutten. De arbeidsintensiteit van de meeste potplanten is namelijk beduidend hoger dan die van de meeste snijbloemen. Op ruim 44 ha worden bladplanten geteeld, op bijna 33 ha bloeiende planten.

Van het areaal overige bloemkwekerijgewassen in 1994 heeft 23,3 ha betrekking op de opkweek van uitgangsmateriaal. In 1985 bedroeg het areaal opkweek 15,5 ha. Dat betekent dat de groei van het areaal overige bloemkwekerijgewassen geheel voor rekening van de vermeerdering komt.

De glastuinbouw in Kudelstaart heeft een wat grootschaligere structuur dan die van Aalsmeer-NO en Aalsmeer-ZW. Het teeltplan onder glas is ongeveer hetzelfde. In alle delen van de gemeente overheerst de roos.

Verder is opmerkelijk dat nog bijna 25 ha bloemisterij onder glas zich bevindt in het gebied begrensd door Bachlaan, Legmeerdijk, Kasteleinweg, Zwarteweg, Stommeerkade, Van Cleefkade. Dit heeft met name betrekking op bedrijven aan de Stommeerkade. Daarnaast bevinden zich kassen bij het Proefstation voor Groenten en Bloemen onder glas aan de Linneauslaan.

Naast de bloementeelt onder glas is de opengrondstuinbouw van belang. Circa 6% van de productie-omvang wordt behaald in de zogenaamde trekheestercultuur. Het gaat om snijbloemen van onder andere sering. Twee jaar lang staat een struik in de volle grond. Dan wordt hij geforceerd. Vervolgens wordt de struik in de kas gebracht en geplant. Midden in de winter kunnen dan bloeiende takken worden geleverd.

Van de geënquêteerde bedrijven in Aalsmeer-NW zet 33% de potplantenteelt op de eerste plaats als het gaat om inkomensvorming op het bedrijf en 26% de buitenbloemen/trekheesters. Wel heeft ongeveer de helft van de bedrijven in Aalsmeer-NW een areaal buitenbloemen/trekheesters. In Aalsmeer-ZO is de teelt van buitenbloemen en trekheesters van veel minder belang, 82% van de bedrijven uit de enquête had geen areaal buitenbloemen/trekheesters.

Bijna alle bedrijven in Kudelstaart zetten de snijbloementeelt of potplantenteelt op de eerste plaats als het gaat om de bijdrage van verschillende bedrijfsonderdelen voor het inkomen. Slechts enkele bedrijven telen buitenbloemen.

2.5 Werkgelegenheid

De werkgelegenheid in de agrarische sector is volgens cijfers uit de CBS-Landbouwtelling het afgelopen decennium vrijwel niet veranderd. Dit ondanks

een daling van het aantal bedrijven. In tabel 2.5 is de ontwikkeling van het aantal arbeidskrachten op land- en tuinbouwbedrijven vermeld.

Tabel 2.5 De ontwikkeling van het aantal arbeidskrachten, ongeacht het aantal werkuren of werkdagen, op diverse typen land- en tuinbouwbedrijven (> 20 nge) in de gemeente Aalsmeer

Bedrijfstype van bedrijven > 20 nge	1985	1992	1994
Glasbloemenbedrijven	1.844	1.954	1.803
Opengrondsbloemenbedrijven	31	66	87
Overige bloemenbedrijven	142	51	67
Glasgroentebedrijven	4	10	10
Overige tuinbouwbedrijven	2	8	2
Landbouwbedrijven	13	25	30
TOTAAL	2.036	2.114	1.999

Bron: CBS-Landbouwtelling, LEI-DLO-bewerking.

Onderverdeeld naar de drie deelgebieden werken er 332 arbeidskrachten op glasbloemenbedrijven groter dan 20 nge in Aalsmeer-NW, 861 arbeidskrachten in Aalsmeer-ZO en 278 in Kudelstaart.

De arbeidsintensiteit per oppervlakte-eenheid is in Aalsmeer-ZO op glasbloemenbedrijven beduidend hoger dan in de beide andere deelgebieden. De aanwezigheid van enkele grote leveranciers van uitgangsmateriaal in dit deelgebied is daarvoor de oorzaak. Bijna de helft van het totale aantal arbeids-

Tabel 2.6 Enkele arbeidskengetallen (1994) over glasbloemenbedrijven (inclusief vermeerderingsbedrijven) groter dan 20 nge in de gemeente Aalsmeer en de provincies Noord-Holland, Utrecht en Zuid-Holland

Kengetallen	Aalsmeer	Noord-Holland exclusief Aalsmeer	Noord-Holland	Utrecht	Zuid-Holland
Gemiddeld aantal arbeidsjaareenheden per bedrijf	7,4	6,3	6,5	4,6	4,9
Gemiddeld aantal arbeidskrachten per bedrijf	8,5	7,8	7,9	5,3	5,7
Gemiddeld aantal nge per aje	24	27	26	26	34
Gemiddeld aantal nge per arbeidskracht	21	22	21	23	29

Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking LEI-DLO.

krachten in Aalsmeer-ZO werkt op vermeerderingsbedrijven. Van 1985 tot 1994 is het aantal arbeidskrachten op vermeerderingsbedrijven gestegen van 391 tot 444.

Vergelijken we het aantal arbeidskrachten per glasbloemenbedrijf tussen Aalsmeer en de drie omliggende provincies (tabel 2.6), dan blijkt dat de bedrijven in Aalsmeer een duidelijk arbeidsintensievere bedrijfsvoering hebben. Dit hangt samen met het grotere aandeel potplanten in Aalsmeer en met de aanwezigheid van een groter aandeel glasareaal voor de vermeerdering van uitgangsmateriaal. Zonder de vermeerderingsbedrijven mee te nemen is de arbeidsintensiteit vergelijkbaar.

2.6 Aantal bedrijven

De ontwikkeling van het totale aantal land- en tuinbouwbedrijven in de gemeente Aalsmeer is in tabel 2.7 vermeld. Daarbij is een onderscheid gemaakt naar de grootte van de bedrijven. Deze grootte wordt weergegeven in nge (Nederlandse grootte-eenheid).

Tabel 2.7 De ontwikkeling van het totale aantal land- en tuinbouwbedrijven in de gemeente Aalsmeer

Groep	1985	1990	1992	1994
Bedrijven > 20 nge	321	267	272	271
Bedrijven < 20 nge	75	54	48	45
TOTAAL	396	321	320	316

Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking LEI-DLO.

Uit tabel 2.7 blijkt dat het aantal bedrijven snel vermindert. In de periode 1985-1994 is het aantal land- en tuinbouwbedrijven in de gemeente afgenomen met 20%. Daarbij is vooral de daling van het aantal bedrijven kleiner dan 20 nge opvallend.

De bedrijven met bloementeel onder glas staan centraal in Aalsmeer. In totaal is op 293 bedrijven glastuinbouw aanwezig. Het belangrijkste gewas dat wordt geteeld is de roos. Daarnaast zijn ook diverse soorten orchideeën van belang.

Naast de bloementeel onder glas is ook de bloemisterij in de open grond van betekenis. Het betreft daarbij voornamelijk de trekheestercultuur.

Behalve de bloemenbedrijven zijn nog enkele landbouwbedrijven aanwezig in Aalsmeer. Het gaat daarbij voornamelijk om melkveehouderijen.

Tabel 2.8 geeft de onderverdeling van het aantal land- en tuinbouwbedrijven in Aalsmeer naar bedrijfstype. Daarbij is uitsluitend gekeken naar de ontwikkeling van het aantal bedrijven groter dan 20 nge. Bij de bedrijfstype-

ring is gebruik gemaakt van de NEG-typologie. Dat houdt in dat de agrarische bedrijven worden getypeerd met behulp van de verdeling van het aantal bruto-standaard saldi (bss) per bedrijf over de verschillende onderdelen. Een bedrijf hoort tot een bepaald bedrijfstype als twee derde of meer van de totale bss-waarde van het aangegeven bedrijfsonderdeel afkomstig is.

Uit de tabel komen twee zaken naar voren; de forse daling van het aantal glasbloemen- en overige bloemenbedrijven en de stijging van het aantal opengrondsbloemenbedrijven. Het aantal glasbloemenbedrijven is met 20% vermindert. Het aantal glasbloemenbedrijven in Noord-Holland exclusief Aalsmeer, Utrecht en Zuid-Holland samen, is gestegen van 3.610 in 1985 tot 3.951 in 1994. Dit is een stijging van 9,5%. Met name in Zuid-Holland zijn vele bedrijven in deze periode overgeschakeld van glasgroenten naar glasbloemen.

Tabel 2.8 De ontwikkeling van het aantal land- en tuinbouwbedrijven in de gemeente Aalsmeer die groter zijn dan 20 nge per bedrijfstype

Bedrijfstype van bedrijven > 20 nge	1985	1990	1992	1994
Glasbloemenbedrijven	267	218	224	212
Opengrondsbloemenbedrijven	7	14	18	25
Overige bloemenbedrijven	36	24	15	19
Glasgroentebedrijven	1	2	2	2
Overige tuinbouwbedrijven	1	1	2	1
Landbouwbedrijven	9	8	11	12
TOTAAL	321	267	272	271

Bron: CBS-Landbouwteiling, bewerking LEI-DLO.

De glasbloemenbedrijven in de gemeente zijn verdeeld over alle deelgebieden. De overige bloemenbedrijven groter dan 20 nge zijn vooral gesitueerd in Aalsmeer-NW. Het betreft hier bedrijven met zowel een fors aandeel bloementeel onder glas als bloementeel (trekheesters) in de open grond.

2.7 Bedrijfsomvang

Wat de bedrijfsomvang betreft, ligt het voor de hand dat de productie plaatsvindt bij een zo gunstig mogelijke combinatie van produktiefactoren. Dit vraagt om een optimale bedrijfsgrootte. Deze heeft evenwel de neiging op te schuiven. De bedrijfsomvang, waarbij de schaalvoordelen grotendeels zijn gerealiseerd en waarbij schaalnadelen nog gering zijn, neemt dan ook jaarlijks toe. In enkele toekomstvisies wordt uitgegaan van een bedrijfsgrootte met 3 ha kadastrale oppervlakte. Hiervan is dan ongeveer een kwart bestemd voor de bedrijfsvoorzieningen (Alleblas en Rodewijk, 1992).

In Aalsmeer liggen de meeste bedrijven nog ver verwijderd van deze oppervlakte (zie tabel 2.9). Dat heeft meerdere oorzaken. Zo zijn er in Aalsmeer relatief veel potplantenbedrijven. De schaalvoordelen lijken bij dat bedrijfstype eerder bereikt te worden.

Tabel 2.9 Aantal bedrijven met ... are glas

Categorie	Glastuin- bouwbe- drijven >20 nge	Overige bedrijven met glas- tuinbouw >20 nge	Totaal bedrijven met glas- tuinbouw >20 nge	Bedrijven met glas- tuinbouw <20 nge	Alle be- drijven met glas- tuinbouw
Tot 50 are	103	44	147	34	181
50 - 100 are	50	1	51		
100 - 150 are	29	0	29	0	29
> 150 are	32	0	32	0	32
TOTAAL	214	45	259	34	293
Aantal bedrijven met groenten	2	0	2	0	2
Aantal bedrijven met bloemen	125	39	164	20	184
Aantal bedrijven met pot- en perkplanten	103	13	116	14	130

Bron: CBS-Landbouwtelling, 1994, bewerking LEI-DLO.

In tabel 2.10 staan enkele belangrijke kengetallen over glasbloemenbedrijven groter dan 20 nge vermeld. Daaruit blijkt dat de bedrijfsomvang, zowel in oppervlakte als in nge, in Aalsmeer in zijn algemeenheid niet ver afwijkt van het gemiddelde van de bedrijven in de drie betrokken provincies.

Het verschil in de gemiddelde bedrijfsomvang in de drie deelgebieden blijkt vooral uit het gemiddeld aantal nge per bedrijf. Voor de bedrijven groter dan 20 nge geldt dat met dit criterium de bedrijven in Kudelstaart ongeveer dubbel zo groot zijn als de bedrijven in Aalsmeer-NW. De gemiddelde bedrijfsgrootte in Aalsmeer-ZO benadert de gemiddelde bedrijfsgrootte in Kudelstaart. Wel moet daarbij worden opgemerkt dat in Aalsmeer-ZO enkele grote vermeerderingsbedrijven gevestigd zijn die het gemiddelde voor dit deelgebied behoorlijk omhoog brengen. Zonder deze bedrijven ligt de gemiddelde bedrijfsgrootte van glasbloemenbedrijven groter dan 20 nge in Aalsmeer-ZO tussen dat van Aalsmeer-NW en Kudelstaart.

Het gemiddeld glasareaal op glasbloemenbedrijven groter dan 20 nge bedraagt in Aalsmeer-NW 50 are, in Aalsmeer-ZO 95 are en in Kudelstaart 105 are. Het gemiddelde voor de gehele gemeente bedraagt 90 are. Het gemiddelde glasareaal in Noord-Holland op glastuinbouwbedrijven groter dan 20 nge

bedraagt 96 are, in Utrecht 99 are. Het gaat in deze twee provincies eveneens vooral om glasbloemenbedrijven.

Tabel 2.10 Enkele kengetallen (1994) over de bedrijfsgrootte van glasbloemenbedrijven groter dan 20 nge in de gemeente Aalsmeer en de provincies Noord-Holland, Utrecht en Zuid-Holland

Kengetallen	Aalsmeer	Noord-Holland exclusief Aalsmeer	Noord-Holland	Utrecht	Zuid-Holland
Gemiddelde areaal cultuurgrond per bedrijf (ha)	1,4	1,8	1,7	1,2	1,4
Gemiddeld aantal nge per bedrijf	176	168	170	119	166
Percentage bedrijven met ≥ 100 nge	50,5	56,1	54,8	42,7	65,4

Bron: CBS-Landbouwteiling, bewerking LEI-DLO.

2.8 Ouderdom van bedrijven en glasopstanden

Ruim de helft van de bedrijven uit de enquête was al voor 1960 gevestigd op de huidige lokatie. Sinds 1990 zijn slechts vier bedrijven, op een totaal van 121, gestart op de huidige lokatie. Van alle bedrijven uit de enquête was 80% voorheen niet op een andere lokatie gevestigd.

Tabel 2.11 Ouderdom van de glasopstanden per 1-1-1996 in de drie deelgebieden van de gemeente Aalsmeer uitgedrukt in een percentage van de oppervlakte glas

Bouwjaar	Aalsmeer-NW	Aalsmeer-ZW	Kudelstaart
Voor 1950	4,5	0,4	0,8
1950-1959	5,1	2,9	0,5
1960-1969	19,5	17,9	9,4
1970-1979	21,8	34,5	46,2
1980-1989	43,9	32,7	36,0
1990 of later	5,2	11,7	7,3
Totaal	100,0	100,0	100,0

Bron: LEI-DLO.

De ouderdom van de glasopstanden is sterk verschillend per deelgebied. Zoals ook in paragraaf 2.2 al beschreven is, heeft de tuinbouw in Aalsmeer zich

ontwikkeld vanaf de ringvaart van de Haarlemmermeer. Vandaar dat vooral in Aalsmeer-NW de verkaveling en bedrijfsstructuur niet meer aan de eisen voldoen die tegenwoordig aan een modern glastuinbouwbedrijf worden gesteld. Dat blijkt vooral uit de ouderdom van de glasopstanden (tabel 2.11). Uit de antwoorden op de enquête bleek dat 29% van de glasopstanden voor 1970 was gebouwd. Daarmee samenhangend hebben vele kassen een erg lage goot-hoogte.

De leeftijd van de kassen in Aalsmeer-ZO is hetzelfde als het gemiddelde voor de gehele gemeente, 21% van het areaal had een bouwjaar van voor 1970, 44% is na 1980 gebouwd.

In Kudelstaart dateert slechts 11% van de opstanden van voor 1970. Het meeste is gebouwd tussen 1970 en 1980 (46% van het areaal). De laatste vijf jaar is niet veel meer gebouwd.

2.9 Verkaveling, ontsluiting en eigendomssituatie

Het is voor glastuinbouwbedrijven belangrijk dat de (huis)kavel niet te klein is en voldoende ruimte biedt voor een verdere uitbreiding. Daarnaast is ook de lengte/breedte-verhouding van het perceel belangrijk. Als de perceels-vorm gunstig is, is de produktiviteit van produktiemiddelen (arbeid, energie) namelijk hoger per m² glasoppervlakte.

Op de 121 bedrijven die de enquête terugstuurden, waren in totaal 169 kavels aanwezig; 56 kavels (33%) waren maximaal 25 meter, 64 kavels (38%) had een breedte tussen 26 en 50 meter. Slechts 14 kavels (8%) waren breder dan 100 meter. Dat betekent dat voor het bereiken van een goede lengte/breedte-verhouding nog veel inspanning vereist is.

In tabel 2.12 is het percentage bedrijven groter dan 20 nge gegeven dat slechts één of twee kavels heeft. Daaruit blijkt dat steeds meer glasbloemenbedrijven over maximaal twee kavels beschikken.

Tabel 2.12 Het percentage bedrijven (groter dan 20 nge) op diverse typen land- en tuinbouwbedrijven in de gemeente Aalsmeer met één of twee kavels

Bedrijfstype van bedrijven	1983	1990	1993
Glasbloemenbedrijven	95,2	97,2	99,2
Opengrondsbloemenbedrijven	53,8	42,1	40,0
Overige bloemenbedrijven	56,3	66,7	64,0
Glasgroentebedrijven	100,0	100,0	100,0
Overige tuinbouwbedrijven	100,0	100,0	50,0
Landbouwbedrijven	84,2	82,4	71,4
TOTAAL	89,1	90,3	89,1

Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking LEI-DLO.

Uit de enquête komt hetzelfde beeld naar voren. Van de in totaal 105 antwoorden op de vraag naar het aantal kavels op het bedrijf zijn 22 bedrijven met meer dan 2 kavels. Daarbij betrof het vooral bedrijven met naast de bloemteelt onder glas ook opengrondstuinbouw.

Ten gevolge van de ontwikkelingen die in de glastuinbouw hebben plaatsgevonden, is de ontsluiting van de bedrijven steeds belangrijker geworden. De aan- en afvoer van hulpstoffen en produkten vindt steeds frequenter en in grotere hoeveelheden plaats. Ieder bedrijfsgebouw hoort voor een goede bedrijfsvoering daarom aan de verharde weg te liggen.

De externe ontsluiting van de bedrijven is vrij goed. In de uitgevoerde enquête vindt meer dan 90% van de bedrijven de ontsluiting van het eigen bedrijf goed of zeer goed. Daarbij wordt vooral gelet op de afstand tot de veiling en de bereikbaarheid van het bedrijf voor zware vrachtauto's.

Het bestaande wegennet is meestal voldoende. Niettemin is de verkeersintensiteit vrij groot door de meer dan lokale betekenis van de meeste wegen en een groot aantal aanliggende bedrijven en woningen. Mede door het grote aantal in- en uitrijbewegingen en de verkeersdruk op deze wegen is een onveilige situatie ontstaan. Dit is met name langs de Oosteinderweg, Aalsmeerderweg en Hornweg in Oosteinde het geval (Gemeente Aalsmeer, 1993).

De interne ontsluiting is vooral als gevolg van de veelal ongunstige kavelvorm (te lang, te smal) vaak onvoldoende. Om in de toekomst een efficiënte bedrijfsvoering te kunnen voeren, lijkt een bedrijfskavel van 2 à 3 ha minimaal benodigd, waarbij een kavelbreedte van minimaal 100 m gewenst is (Alleblas en Rodewijk, 1992).

Vrijwel alle grond op glasbloemenbedrijven groter dan 20 nge is eigendom van het bedrijf.

Van het totale pachtareaal in Aalsmeer van 115 ha in 1993 bevond zich slechts 18 ha op de gespecialiseerde glasbloemenbedrijven.

Uit de respons van de schriftelijke enquête komt wederom hetzelfde beeld naar voren. Vrijwel alle grond is in eigendom. Andere eigendomssituaties komen op de bedrijven met bloemteelt onder glas vrijwel niet voor.

2.10 Leeftijd bedrijfshoofd(en) en opvolgingssituatie

Op ruim de helft van de glasbloemenbedrijven (groter dan 20 nge) in Aalsmeer is het oudste bedrijfshoofd ouder dan 50 jaar (tabel 2.13). Ten opzichte van 1984 is dit percentage sterk gestegen. Toch is de gemiddelde leeftijd van de bedrijfshoofden nauwelijks gestegen. Deze bedroeg in 1984 vijftig jaar en is in 1993 met een jaar gestegen. Vermoedelijk is de leeftijd waarop het bedrijf wordt gestaakt of overgedragen aan een opvolger lager geworden.

De gemiddelde leeftijd op de 46 land- en tuinbouwbedrijven kleiner dan 20 nge bedroeg in 1993 56 jaar. Op deze bedrijven was 63% van de oudste bedrijfshoofden ouder dan 50 jaar. Op die bedrijven (kleiner dan 20 nge en bedrijfshoofd ouder dan 50 jaar) was in 1993 slechts één opvolger aanwezig. Daaruit mag geconcludeerd worden dat het aantal kleine bedrijven de komende jaren drastisch zal verminderen.

Tabel 2.13 Leeftijd van het oudste bedrijfshoofd op glasbloemenbedrijven groter dan 20 nge in de gemeente Aalsmeer

Leeftijd	1984	%	1988	%	1993	%
< 30 jaar	6	2,2	4	1,6	7	3,2
30 - 40 jaar	44	15,9	21	8,6	25	11,5
40 - 50 jaar	99	35,7	83	33,9	64	29,3
> 50 jaar	128	46,2	137	55,9	122	56,0
TOTAAL	277	100,0	245	100,0	218	100,0

Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking LEI-DLO.

Echter ook op de bedrijven groter dan 20 nge is het aantal opvolgers sterk verminderd in de laatste tien jaar. In 1993 was op slechts een kwart van de bedrijven met het oudste bedrijfshoofd ouder dan 50 jaar een opvolger aanwezig (tabel 2.14). Dit is een forse daling van het percentage opvolgers vergeleken met 1984. Ook hieruit mag geconcludeerd worden dat ook het aantal bedrijven groter dan 20 nge de komende jaren fors zal blijven dalen.

Tabel 2.14 De ontwikkeling van het opvolgers op diverse typen land- en tuinbouwbedrijven (groter dan 20 nge) in de gemeente Aalsmeer bij bedrijven waarvan het oudste bedrijfshoofd 50 jaar en ouder is

Bedrijfstype van bedrijven > 20 nge	Percentage van de bedrijven met een opvolger op bedrijven met een bedrijfshoofd van 50 jaar en ouder		
	1984	1988	1993
Glasbloemenbedrijven	32,8	30,0	23,0
Overige bedrijven	33,3	48,5	35,5
TOTAAL	32,9	33,1	25,5

Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking LEI-DLO.

Het percentage glasbloemenbedrijven waarbij het oudste bedrijfshoofd 50 jaar en ouder is, is in Aalsmeer beduidend hoger dan in de omliggende provincies (tabel 2.15). Een van de redenen daarvoor is dat in Aalsmeer het laatste decennium vrijwel geen nieuwe bedrijven zijn gesticht. Nieuwvestigingen in de regio Aalsmeer zijn vooral geplaatst in de Haarlemmermeer, Uithoorn en Amstelveen.

Daar komt nog bij dat het percentage bedrijven met opvolger op deze bedrijven behoorlijk kleiner is dan in de omliggende provincies. Daaruit mag

worden geconcludeerd dat de komende tien jaren veel bedrijven zullen worden gestaakt omdat er geen opvolging aanwezig is.

Tabel 2.15 Enkele kengetallen (1994) over bedrijfsopvolging op glasbloemenbedrijven (groter dan 20 nge) in de gemeente Aalsmeer en de provincies Noord-Holland, Utrecht en Zuid-Holland

Kengetallen	Aalsmeer	Noord-Holland exclusief Aalsmeer	Noord-Holland	Utrecht	Zuid-Holland
Percentage bedrijven met bedrijfs- hoofd van 50 jaar en ouder (1993)	56	45	48	45	43
Percentage met opvolger op bedrij- ven met bedrijfshoofd van 50 jaar en ouder	23	33	30	22	44

Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking LEI-DLO.

Het percentage glasbloemenbedrijven waarvan het oudste bedrijfshoofd ouder is dan 50 loopt niet veel uiteen in de drie onderscheiden deelgebieden. Ook het percentage bedrijven in deze groep met een opvolger is in alle drie gebieden laag. Slechts circa een op vier bedrijven met het oudste bedrijfshoofd ouder dan 50 jaar heeft momenteel een opvolger (bijlage 2).

2.11 Productie-omstandigheden

De Gemeente Aalsmeer ligt ongeveer 20 kilometer van de kust. Het gemiddeld aantal uren zonneschijn bedraagt 1.549 uren. De jaarsom globale straling bedroeg over de periode 1951-1980 gemiddeld 37.500 J/cm². De hoeveelheid neerslag bedraagt normaal 800 mm. De gemiddelde dagtemperatuur bedraagt 9,4 °C. De gemiddelde windsnelheid bedraagt 5 meter per seconde (Bron: KNMI De Bilt, Station Schiphol). Deze productie-omstandigheden zijn vergelijkbaar met de waarden in andere tuinbouwgebieden in Nederland.

De grondsoort is vooral van belang voor de trekheestercultuur. Op het "bovenland" in Aalsmeer-NW is in de loop der jaren een zo specifieke bodemkwaliteit ontstaan dat deze in combinatie met het heersende klimaat zorgt voor productie-omstandigheden die zeer gunstig zijn voor de trekheestercultuur.

De bodemkwaliteit in de rest van Aalsmeer is goed. Mede hierdoor zijn nog steeds veel bedrijven niet overgeschakeld op substraat.

De waterhuishouding is in het algemeen goed. De slootwaterstand is op de meeste bedrijven dieper dan 80 cm onder het maaiveld. Op de bedrijven tussen de Oosteinderweg en de ringvaart, de zogenaamde Bovenlanden, is de

slootwaterstand 40-80 cm onder het maaiveld. Op een deel van de bedrijven komt een particuliere onderbemaling voor (De Rijk, 1983).

Het gietwater bestaat uit regenwater aangevuld met oppervlaktewater. De kwaliteit van het regenwater is met een pH van ongeveer 7 goed (Mondelinge mededeling B. Wegman, 1995).

Over de kwaliteit van het oppervlaktewater onder de aanvliegroutes van Schiphol kon geen betrouwbare informatie worden verkregen.

2.12 Aanwezigheid aanverwante instellingen

Verreweg het meest gezichtsbepalende bedrijf van Aalsmeer is de Bloemenveiling Aalsmeer. Via deze veiling wordt 44,7% van de omzet van Nederlandse bloemisterij verhandeld. De totale omzet in 1994 bedroeg 2.488 miljoen gulden. Van de omzet in 1994 namen de snijbloemen 1.621 miljoen voor hun rekening en de potplanten 834 miljoen. In 1995 is de omzet met circa 1% gedaald.

De aanvoer naar de veiling komt vanuit heel Nederland en inmiddels ook van daarbuiten. Zo was in 1994 330 miljoen gulden omzet bereikt door import van snijbloemen en potplanten. Deze import was afkomstig van 1.477 bedrijven.

De omzet die door bedrijven uit de kring Aalsmeer en omstreken van de veiling (Aalsmeer, Kudelstaart, Rijsenhout, De Kwakel) werd behaald, bedroeg 328 miljoen gulden. Deze omzet werd gerealiseerd door 777 bedrijven. Dit betekent een gemiddelde omzet per bedrijf van f 422.000.

In het complex van de Bloemenveiling zijn circa 350 exporteurs en groot-handelaren in bloemen en planten gevestigd. Tevens zijn er in het gebouw een expeditie- en verladingscentrum, transportbedrijven, expediteuren, KLM Cargo, de Plantenziektenkundige Dienst en de Douane ondergebracht. Hierdoor kan de export snel en doelmatig plaatsvinden.

Daarnaast zijn in het complex van de Bloemenveiling of elders in Aalsmeer adviesbureaus, boekhoudbedrijven, financiële instellingen en voorlichtingsinstanties gevestigd. Deze voorlichtingsbedrijven hebben veelal specialisten voor de bloemisterij in dienst.

Het Agrarisch Opleidings Centrum "Florens College" heeft een vestiging in Aalsmeer met afdelingen voor Lager en Middelbaar Land- en Tuinbouw Onderwijs.

Al vele jaren is in Aalsmeer het Proefstation voor de Bloemisterij gevestigd. Tegenwoordig is deze onderzoeksinstelling onderdeel van het Proefstation voor Bloemisterij en Glasgroente. Het wordt gefinancierd door het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer & Visserij en het collectief bedrijfsleven.

Het voorzieningenpakket voor tuinbouwbenodigdheden en dienstverlening (loonwerk en financiële dienstverlening) is uitgebreid.

3. DE TOEKOMST VAN DE GLASTUINBOUW

3.1 Inleiding

Om de lokatieproblematiek van de glastuinbouw verantwoord te kunnen doorgronden, is het noodzakelijk een visie op het internationale krachtenveld te ontwikkelen. Wat deze visie betreft, kunnen we voor een deel terugvallen op eerder bij LEI-DLO uitgevoerd onderzoek (Alleblas en Rodewijk, 1992; De Groot, Van der Hamsvoort en Rutten, 1994; Wijnands, 1995; Alleblas en De Haas, 1996).

In de paragrafen 3.2 tot en met 3.10 wordt een groot aantal aspecten dat van belang is voor de toekomst van Nederlandse glastuinbouw beschreven. Het gaat daarbij niet alleen om economische aspecten maar ook om ontwikkelingen op het gebied van techniek, sociale relatiepatronen, ruimtelijke ordening en telematica. In paragraaf 3.11 worden naar aanleiding van die geschetste ontwikkelingen conclusies getrokken in het kader van de lokatieproblematiek van de glastuinbouw.

Daarbij wordt aandacht besteed aan de "Traditionele" centra met hun regionale begrenzing en aan het centrum "Nieuwe Stijl", waarbij de gebiedsbegrenzing sterk aan belang heeft ingeboet. De vraag of de glastuinbouw in de Randstad, met name in de oude centra, een rol van betekenis kan blijven vervullen als onderdeel van het centrum "Nieuwe Stijl" wordt bevestigend beantwoord. Er zijn echter wel belangrijke voorwaarden aan verbonden. Deze worden in de slotparagraaf van dit hoofdstuk toegelicht.

3.2 Fysisch milieu

Het fysisch milieu heeft betrekking op de natuurlijke omstandigheden voor de teelt van tuinbouwgewassen. De belangrijkste onderdelen daarvan zijn klimaat, bodem en water.

De glastuinbouw is in steeds mindere mate afhankelijk van het fysisch milieu. Niettemin hebben de genoemde factoren nog altijd een belangrijke invloed op de groei van de gewassen en de kwaliteit van de produktie.

Klimaat

Onder klimaat wordt de natuurlijke gesteldheid van de lucht en het weer verstaan. Belangrijke aspecten van het klimaat zijn temperatuur, wind, licht, relatieve vochtigheid en neerslag.

Een zeer belangrijke factor voor de fysieke produktie van gewassen is de hoeveelheid licht. Behalve voor de kwantitatieve produktie is licht ook belang-

rijk voor de kwaliteit van de produkten. In onderzoek voor de produktie van tomaten is de stelregel "1% licht = 1% produktie" bevestigd (Buitelaar, 1984). Deskundigen achten deze regel met inachtneming van bepaalde marges ook geldig voor andere gewassen. Dat betekent dat de lichthoeveelheid bij de keuze van de vestigingsplaats een belangrijk beslissingscriterium zal blijven.

De invloed van licht mag niet los worden gezien van andere factoren, zoals watergift, plantdichtheid, temperatuur en relatieve luchtvochtigheid. Omdat deze factoren echter steeds beter kunnen worden gestuurd, zal het belang van lichtdoorlatendheid van het glasdek toenemen. De lichtdoorlatendheid van het kasbedekkingsmateriaal bepaalt goeddeels de hoeveelheid licht in de kas. Voor glas ligt de lichtdoorlatendheid momenteel op ongeveer 93%. Voor de totale kasconstructie is de lichtdoorlatendheid circa 15% lager. Het is aanneemelijk dat de lichtdoorlatendheid van alle kastypen nog een paar procent wordt verhoogd.

De relatieve verschillen in de globale stralingssommen in Nederland zijn aanzienlijk. De lichtgradiënten lopen van (zuid)west naar (noord)oost. In de zuidwesthoek van Nederland is de lichtintensiteit gemiddeld hoger dan in het noordoosten. De relatieve verschillen in globale stralingssommen mogen globaal vertaald worden in verschillen in produktie. Dat betekent dat wat dit betreft vooral de kustgebieden belangrijke vestigingsvoordelen hebben ten opzichte van verder landinwaarts gelegen gebieden. De tuinbouw in Aalsmeer neemt wat dit betreft in Nederland een tussenpositie in. De gemeente Aalsmeer ligt ongeveer 20 kilometer van de kust. Het gemiddeld aantal uren zonneschijn bedraagt 1.549 uren. De jaarsom globale straling bedroeg over de periode 1951-1980 gemiddeld 37.500 J/cm^2 (Bron: KNMI De Bilt, Station Schiphol).

Naast de invloed van licht op de produktie zijn de buitentemperatuur en de wind van belang voor de energiehuishouding. In het noorden van het land liggen de gemiddelde temperaturen lager dan in het zuiden. De gemiddelde dagtemperatuur in Aalsmeer bedraagt $9,4^\circ\text{C}$. De gemiddelde windsnelheid is aan de kust over het algemeen hoger dan in het binnenland. Gesteld mag worden dat de hogere windsnelheden aan de kust vooral in de winter de stookkosten nadelig beïnvloeden. De gemiddelde windsnelheid in Aalsmeer bedraagt 5 meter per seconde.

Factoren als relatieve vochtigheid, neerslag en luchtdruk worden niet relevant geacht. De hoeveelheid neerslag bedraagt in Aalsmeer normaal 800 mm (Bron: KNMI De Bilt, Station Schiphol).

Bodem

De bodem is het bovenste gedeelte van de aardkorst. Voor de toekomst zal grond voor de vestiging van glastuinbouwbedrijven waarschijnlijk van ondergeschikte betekenis worden; de belangrijkste voorwaarde die in de toekomst aan de bodem wordt gesteld, is de draagkracht. Deze is nodig voor relatief zware constructies voor kassen, werkruimtes en interne transportmiddelen. Vrijwel alle grondsoorten, met uitzondering van veen, voldoen aan deze voorwaarde.

De voorwaarden aan de bodem die in het verleden van groot belang waren, zoals verkruijmbaarheid, interne drainage en structuurstabiliteit zijn door het gebruik van substraat en beton momenteel van minder belang. Men zou kunnen stellen dat door deze ontwikkelingen de natuurlijke bodem als grondsoort nauwelijks nog invloed uitoefent op de keuze van de vestigingsplaats voor de glastuinbouw. Niettemin kan het telen in de grond belangrijker worden als de consument producten die geteeld zijn in een kunstmatige bodem zou gaan afwijzen. De sector zal dan zeer actief moeten zoeken naar een manier om de emissie van nutriënten naar bodem, oppervlakte- en grondwater drastisch te reduceren.

De trekheestercultuur op de "bovenlanden" van Aalsmeer is nog wel sterk gebonden aan de grondsoort aldaar. De specifieke kwaliteiten die gesteld worden aan de bodem bij de trekheestercultuur komen slechts op enkele plekken in het westen van het land voor. Deze teelten komen behalve in Aalsmeer ook nog voor in Roelofarendsveen en Leimuiden.

Water

Door de voorlopig verdergaande introductie van teeltsystemen op een kunstmatige bodem zal de betekenis van goed water toenemen. Gesloten teeltsystemen stellen naar verhouding hogere eisen aan de kwaliteit van water dan andere systemen. Het waterprobleem bij gesloten teeltsystemen is verbonden met het probleem rond het gebruik van bestrijdingsmiddelen en bemesting. De afvoer van residuen in een gesloten teeltsysteem die via het water plaatsvindt, levert relatief vaak problemen op. Biologische bestrijding zal mede daardoor de komende jaren een nog grotere vlucht kunnen nemen, waardoor het vervuilingsniveau van het afvalwater teruggedrongen zal kunnen worden. De waterbehoefte is afhankelijk van het jaargetijde, het gewas, de plantdichtheid en het teeltsysteem. Voor gesloten teeltsystemen wordt de toekomstige waterbehoefte geschat op 1 m³ water per m² glas. Bij een aanbod van 800 liter neerslag per m² zijn er daarom additionele voorzieningen nodig om in de totale waterbehoefte te voorzien.

Mogelijkheden voor een bedrijf zijn allereerst regenwateropvang en -opslag op het individuele bedrijf en aanvulling van de waterbehoefte door gebruik van leiding-, oppervlakte- of bronwater. Ook is het mogelijk de opslag van regenwater in groepsverband te regelen en aan te vullen. Tot slot zou ook levering van zogenaamd superwater via waterleidingbedrijven een optie kunnen zijn. De aanleg van een tweede waterleidingnet is voor bestaande centra echter te duur. Voor nieuwe tuinbouwgebieden is een dergelijke optie wellicht haalbaar.

De belangrijkste conclusie is dat in de toekomst goed water een absolute voorwaarde is voor de glastuinbouw. De oplossing die gekozen wordt om hierin te voorzien, verschilt per regio. Omstandigheden zoals hoeveelheid neerslag, ruimte voor bassins op de bedrijven en aanwezigheid van bronwater zijn hierbij van invloed.

3.3 Bedrijfsstructuur primaire sector

Onder de bedrijfsstructuur wordt de opbouw en inrichting van individuele glastuinbouwbedrijven verstaan. Er wordt ingegaan op drie aspecten, te weten: de grootte en vorm van de bedrijven, het ruimtebeslag van de bedrijfsvoorzieningen en de gevolgen van automatisering en mechanisatie.

Bedrijfsgrootte en -vorm

In het verleden zijn in Nederland grenzen gesteld aan de grootte en de vorm van de bedrijven door ruimtelijke beperkingen. Niettemin is de gemiddelde bedrijfsomvang toegenomen en wijst alles er op dat deze groei zal doorgaan.

Het aantal gezinsbedrijven in de traditionele betekenis van het woord, waarbij de ondernemer met zijn vrouw en kinderen het bedrijf runt, zal de komende jaren verder verminderen. Daardoor zal ook de financiering van de bedrijven veranderen. Bij de toename van de bedrijfsomvang daalt het aandeel eigen vermogen. Dit heeft tot gevolg dat een relatief hoog rendement nodig is om de financiële lasten te voldoen en de continuïteit te waarborgen.

Naar verwachting zal rond 2015 de gemiddelde totale kadastrale bedrijfsomvang 3 tot 5 ha bedragen. In het algemeen zal de bedrijfsomvang voor de teelt van glasgroenten groter zijn dan voor de glasbloementeel. Gezien de verwachte totale oppervlakte glastuinbouw in 2015, betekent de stijging van het gemiddelde glasareaal per bedrijf een daling van het aantal bedrijven tot ongeveer de helft van het huidige aantal. Volgens Alleblas en Rodewijk (1992) zullen de 20% grootste bedrijven in 2015 circa 60 à 70% van de productie voor hun rekening nemen. Bedrijven van 20 ha of meer vormen dan geen uitzondering meer. De kleinste bedrijven (minder dan 1 ha) leveren dan nog slechts circa 3% van de totale productie in de glastuinbouw.

Een aantal componenten van de bedrijfskosten neemt in verhouding toe als de totale kasgevellengte toeneemt. Bedrijven met een verantwoorde lengte/breedte-verhouding produceren daardoor goedkoper dan bedrijven met een langgerekte of onregelmatige structuur. Zowel de energiekosten, de bouw- en installatiekosten en de arbeidskosten stijgen bij een niet-optimale lengte/breedte-verhouding. De totale extra kosten kunnen bij een niet-verantwoorde vorm van de bedrijven oplopen tot enkele guldens per m² (Eeuwes, 1993). Zoals in hoofdstuk 2 al vermeld, zijn in Aalsmeer vele kavels die te langgerekt zijn. In het algemeen kan gesteld worden dat de bedrijven zo vierkant mogelijk moeten zijn. Glastuinbouwbedrijven kunnen alleen overleven als er voorwaarden gecreëerd worden om rationele structuren te bewerkstelligen. Dat betekent onder andere dat de regionale infrastructuur en de infrastructuur op bedrijfsniveau tijdig op elkaar afgestemd moeten worden.

Ruimtebeslag voorzieningen op het bedrijf

De groei van de kadastrale omvang op de bedrijven heeft ook gevolgen voor het ruimtebeslag van de voorzieningen. De verhouding tussen kadastrale

omvang en glasoppervlakte wordt om een aantal redenen groter. Allereerst moet circa 35% bij de glasoppervlakte worden opgeteld voor de interne organisatie van teelt- en productiewerkzaamheden, intern transport en watervoorziening. Een groot deel van de werkzaamheden zal in een centrale werkruimte plaatsvinden. Aansluitend vinden we personeelsaccommodatie, kantoorruimte, opslag en koel- en ketelruimte. Daarnaast is grond nodig voor de aanleg van een regenwaterbassin. Eveneens moet rekening worden gehouden met een strook grond van circa 3 meter rondom het bedrijf als ruimte voor onderhoud, schoonmaken en dergelijke. Tot slot vergt het intern transport ruimte.

Voor extern transport en parkeerruimte moet circa 5% van het netto-glasoppervlak worden gerekend. Het gaat daarbij om een voldoende brede toegangsweg en parkeerruimte voor personeel en leveranciers. Het is belangrijk dat er voor vrachtwagens een voldoende grote draaicirkel aanwezig is. De totale oppervlakte die gepaard gaat met het beslag voor bedrijfsvoorzieningen zal ongeveer op 45% liggen. Verder vergen de woon- en leefvoorzieningen enige ruimte. Afgerond zal de totale bruto/netto-verhouding op moderne bedrijven circa 1,5 gaan bedragen. Bij een glasoppervlakte van 2 ha is aldus een kavel nodig van ongeveer 3 ha.

Mechanisatie en automatisering

De ontwikkeling van nieuwe technologie richt zich (Alleblas en Rodewijk, 1992) op een zevental doelen, te weten: (1) verhoging van de arbeidsproductiviteit, (2) verbetering van de arbeidsomstandigheden, (3) vermindering van de kapitaalsbehoefte, (4) besparing van de grondstoffen, (5) vermindering van de energiebehoefte, (6) vermindering van de milieuvervuiling en (7) flexibiliteit in de productie. Afhankelijk van doelstellingen zullen deze krachten per sector maar ook per ondernemer verschillende accenten krijgen. In de glastuinbouw zullen de technologische ontwikkelingen de komende vijftientig jaar sterk doorzetten. Deze ontwikkelingen worden voor een relatief groot deel bepaald door de eisen die het milieu aan de teelt van tuinbouwgewassen stelt. Vermindering van energieverbruik en besparing van grondstoffen zijn in dit kader twee belangrijke doelen van de in gang gezette ontwikkeling.

Volgens datzelfde onderzoek zullen de doeleinden 1, 2 en 7 vooral verwezenlijkt worden door de introductie van een centrale werkruimte. In een centrale werkruimte zullen werkzaamheden worden uitgevoerd die voorheen in de kas werden verricht. De doeleinden 4, 5 en 6 zullen vooral worden gerealiseerd door verdere invoering van gesloten teeltsystemen. Naast de hiervoor genoemde zeven doeleinden worden ook andere doelen genoemd. Zo wordt kwaliteitsverbetering met behulp van beeldverwerking mogelijk (Vegter, 1994).

Potplanten

Bij potplanten is er veel ervaring met een centrale werkruimte. Een groot deel van de produktiviteitswinst is hier al behaald. Voor de potplanten wordt in 2015 de volgende verdeling verwacht (Alleblas en Rodewijk, 1992):

- 5% van de bedrijven heeft een omvang van 5 tot 10 ha; deze bedrijven hebben een hoge omloopsnelheid en een volledig geautomatiseerd systeem met transporttabletten;
- 20% van de bedrijven heeft een omvang van 2 tot 5 ha met uniforme gewassen en een hoge omloopsnelheid;
- 55% van de bedrijven met een omvang van 1 tot 2 ha met uniforme gewassen en een lage omloopsnelheid; er is te weinig arbeid om te mechaniseren door middel van een centrale werkruimte;
- 20% van de bedrijven zijn kleiner dan 1 ha; deze bedrijven hebben een groot assortiment en zijn nauwelijks te mechaniseren.

Bloemen

Bij de bloementeelt, met name bij rozen, zal het mogelijk zijn de bloemen in de centrale ruimte te oogsten. Een mogelijke indeling is dan als volgt:

- 15 à 20% van de bedrijven is volledig gemechaniseerd en uitgerust met een centrale werkruimte;
- 60% van de bedrijven beschikt wel over roltafels maar is verder nog minder gemechaniseerd;
- de overige bedrijven telen een speciaal assortiment.

Door de geschetste ontwikkelingen worden de bedrijven steeds meer als industriële bedrijven gezien. Toch zal van robotisering de komende twee decennia nauwelijks nog sprake zijn. De kwaliteitsbeoordeling van de te oogsten producten is binnen die termijn nog niet te robotiseren. Wel zal naar verwachting een nog groter aantal handelingen zijn geautomatiseerd.

3.4 Aanverwante bedrijven en instellingen

Een agribusinesscomplex bestaat uit de verzameling activiteiten, die gericht is op het produceren en distribueren van de agrarische output, al of niet nadat deze is be- of verwerkt (Cardol en Maas, 1982). Deze heterogene groep kan worden verdeeld in de glastuinbouwbedrijven, de toeleveringsbedrijven en -instellingen, de afnemers en de afvalverwerkende bedrijven. Deze bedrijven en instellingen zijn voor een groot deel afhankelijk van de glastuinbouw. Behalve een functionele samenhang, vertonen ze ook een ruimtelijke samenhang. Er zal op de verschillende categorieën afzonderlijk worden ingegaan.

Toeleveranciers

Allereerst kan bij de toeleveranciers de leveranciers van agrarisch uitgangsmateriaal worden onderscheiden. Daarbij kan het zowel gaan om zaad als om plantmateriaal (bollen, stekken, knollen en dergelijke). De tendens om selectie, veredeling en vermeerdering uit te besteden aan gespecialiseerde bedrijven, zal zich doorzetten. In de komende jaren zullen er steeds minder telers zijn die hun eigen uitgangsmateriaal opkweken. Binnen de bedrijven die zich

bezighouden met vermeerdering zal de specialisatie enigszins verminderen om het bedrijfsrisico te verlagen. De verwachting is dat het prijsniveau en de service van de vermeerderingsbedrijven voor heel Nederland op nagenoeg hetzelfde niveau komt. Daarnaast wordt een verdere internationalisering verwacht van de bedrijven enerzijds doordat handelsbelemmeringen steeds kleiner worden, anderzijds omdat schaalvergroting nodig is voor de bekostiging van het benodigde onderzoek en het kunnen verplaatsen van een deel van de productie naar lage-lonenlanden. In Aalsmeer en omstreken zijn diverse bedrijven van wereldfaam op het terrein van uitgangsmateriaal.

De tweede categorie toeleveranciers is die van tuinbouwbenodigdheden. Het assortiment van deze bedrijven lijkt zich steeds verder te verbreden en verdiepen. Het aantal toeleveranciers dat het gehele scala aan producten levert, zal verminderen. De kleinere toeleveranciers zullen worden overgenomen of zullen zich sterk specialiseren. De categorie toeleveranciers van investeringsgoederen werkt anno 1996 al nationaal, zo niet internationaal. Ook hier lijkt schaalvergroting en internationalisatie de belangrijkste ontwikkeling.

Agrarische dienstverleners richten zich op tijden met piekarbeid of periodiek terugkerende arbeidshandelingen. De flexibiliteit van deze bedrijven bepaalt hun overlevingskansen.

De dienstverleners die zich richten op voorlichting en financiële dienstverlening (banken, verzekeringen, accountants) zullen bij de afzet van hun producten de werking van het marktmechanisme sterker voelen. De relatie tussen het glastuinbouwbedrijf en de dienstverlener verzakelijkt. De glastuinder zal het inschakelen van een dienstverlener laten afhangen van prijs en kwaliteit van de cliënt. Wel zal de bereidheid om voor een kwalitatief hoogstaande dienst te betalen, toenemen. De grotere dienstverlenende bedrijven zullen op nationale schaal gaan opereren. Daardoor zullen de regionale verschillen in de dienstverlening verdwijnen.

Afnemers

De komende decennia zal de markt voor glastuinbouwprodukten verder evolueren naar een vragersmarkt. De wens van de consument wordt via de markt doorgegeven en bepaalt wanneer, wat, hoe, hoeveel er geproduceerd wordt. De afzet van zowel groente als bloemisterijprodukten zal steeds vaker plaatsvinden via het grootwinkelbedrijf. Dat zal leiden tot terreinverlies voor de ambulante handel en de speciaalzaken. Volgens Alleblas en Rodewijk (1992) zal in 2015 circa 30 à 40% van de totale afzet van bloemen en planten via het grootwinkelbedrijf verlopen.

Door het in gang gezette schaalvergrotingsproces bij de grootwinkelbedrijven zal hun inkoopmacht verder toenemen. Daardoor zullen zij de aard en de structuur van de voorgaande schakels in de produktiekolom steeds meer gaan bepalen. Een manier daartoe is de hantering van merknamen. Op deze wijze kan men zich gemakkelijker onderscheiden van de concurrent. Daarnaast kan de komende decennia integrale ketenbeheersing een belangrijke rol gaan spelen binnen de bedrijfskolom. Een merknaam wordt omgeven met allerlei eisen en condities die in de bedrijfskolom worden neergelegd.

Door de geschetste ontwikkelingen in de verschillende schakels van de bedrijfskolom en de toekomstige telematica-mogelijkheden, zal voorverkoop van tuinbouwprodukten meer en meer opgang doen. Bij deze voorverkoop kan de veiling als intermediair een rol spelen. De voorverkoop kan enkele weken of maanden voor de feitelijke levering plaatsvinden. Naast voorverkoop op lange termijn, kan voorverkoop ook enkele dagen voor de levering plaatsvinden. Behalve grote partijen kunnen dit ook kleinere hoeveelheden zijn. Deze korte-termijnvoorverkoop kan via de veiling plaatsvinden via klok of bemiddeling. Ook rechtstreekse contacten tussen een teler en een afnemer zijn bij een korte-termijnverkoop mogelijk. De dagverkoop, waarbij de produkten op dezelfde dag worden verkocht en afgeleverd, zal in de toekomst een ondergeschikte rol vervullen. In 2015 zal naar verwachting nog ongeveer een kwart van de produkten via de dagverkoop worden afgezet. De voorverkoop van potplanten en groenten zal in de toekomst waarschijnlijk gemakkelijker te realiseren zijn dan die van snijbloemen. Potplanten hebben het voordeel dat zij beter houdbaar zijn dan bloemen. Daarnaast is de nu al sterk gemechaniseerde produktie van potplanten beter te plannen dan die van snijbloemen.

Afvalverwerkende bedrijven

De verscheidenheid in afval uit de glastuinbouw is groot en bestaat uit groen en grijs afval, pvc-potten, papier en karton, grond, glas, puin, ijzer en kunststof. Bij veilingen bestaat het belangrijkste deel van het ongescheiden afval uit organisch afval. Ondernemers zullen op niet al te lange termijn zonder uitzondering hun afval gescheiden moeten inleveren. De wetgeving zal verder aangepast worden om de steeds groter wordende stroom afvalstoffen in te dammen. Er zal intensiever gecontroleerd worden door koppelingen van produktie en vergunningen waarin voorwaarden voor afvalverwerking expliciet zijn beschreven. Het probleem van het verpakkingsmateriaal van tuinbouwprodukten verdient uit milieu-overwegingen extra aandacht. Naar alle waarschijnlijkheid zal er voor een aantal produkten teruggekeerd worden naar meermalig fust.

In de toekomst zullen steeds meer bedrijven werkzaam zijn in de dienstverlening ten behoeve van het afvalprobleem. Recycling en compostering zijn termen die de komende jaren centraal zullen staan. Bedrijven die zich daarmee gaan bezighouden, zullen een vestigingsplaats kiezen waarin transportkosten en milieu-overlast (stank, lawaai, horizonvervuiling, en dergelijke) geminimaliseerd worden. De buitenflanken van relatief grote tuinbouwconcentraties voldoen het beste aan die voorwaarden.

3.5 Kennisontwikkeling, -verspreiding en -toepassing

Het functioneren van de glastuinbouwondernemer zal steeds meer worden bepaald door de toenemende complexiteit van de bedrijfsvoering en het produktieproces. De teler zal moeten investeren in een adequaat managementniveau; de professionalisering van de teler als manager zal verder door-

zetten. Daartoe zal hij relaties onderhouden met een groot aantal toeleveranciers en dienstverleners. De vrijblijvendheid van deze contacten zal afnemen; dat geldt ook voor advies en voorlichting. Steeds meer zal de glastuinder concrete en gerichte adviezen vragen. Wel is hij bereid daarvoor te betalen. Met name voor de strategische en tactische beslissingen zullen bedrijven professionele organisaties inhuren. Voor de dagelijkse besluitvorming komen beslissingsondersteunende systemen beschikbaar waardoor externe advisering daarvoor kan afnemen. Een deel van de benodigde expertise zullen de grotere glastuinbouwbedrijven zelf in huis halen; zij zullen steeds vaker (staf)medewerkers in dienst nemen die zich zullen toeleggen op een aantal aspecten van het teeltproces of de bedrijfsvoering.

Veel essentiële kennis verkrijgt de teler nu via zijn studieclub. In een tijdsbestek van enkele jaren zijn veel studieclubs bovenregionaal geworden en zijn zelfs landelijk gaan opereren. Deze tendens zal verder doorzetten; de internationale samenwerking tussen Nederlandse en buitenlandse studieclubs zal de komende decennia hechter worden. Tegelijkertijd zal echter ook door verzakelijking en verharding van het ondernemersklimaat de ondernemer niet meer zo gemakkelijk bereid zijn om zijn, in toenemende mate exclusieve, kennis met andere telers te delen. Deze ontwikkeling zal tot gevolg hebben dat de Nederlandse telers de komende decennia van elkaars collega's steeds meer elkaars concurrent worden. Daarmee komt ook het grote voordeel van uitwisseling van kennis zoals die in het verleden werd beleefd op de tocht te staan.

3.6 Sociaal-psychologische variabelen

Verschillen in de bedrijfseconomische resultaten tussen telers in verschillende teeltcentra konden in het verleden niet alleen aan technische en economische factoren worden toegeschreven. Vandaar dat aangenomen werd dat ook sociaal-psychologische factoren een rol speelden bij het uiteindelijke bedrijfsresultaat. De belangrijkste factoren die gevonden werden waren de sterkere prestatie-motivatiegerichtheid, other-directedness en internal en external locus of control. Onder prestatie-motivatie wordt de behoefte verstaan om uit te blinken in zekere situaties. Other-directedness hangt samen met de wijze waarop iemand zich laat beïnvloeden door de reacties van anderen op vergelijkbare situaties. Het heeft te maken met de geneigdheid van een teler zich op een natuurlijke wijze te oriënteren op wat anderen in vergelijkbare situaties doen en zich hierdoor op een flexibele en realistische wijze te laten beïnvloeden. Directe contacten binnen een niet al te grote regionale context waren daarvoor van belang. De groepscohesie binnen de glascentra vormde daarvoor een goede basis. De locus of control omvat de verwachting van de teler dat bepaalde gebeurtenissen een resultaat van zijn eigen inspanningen (internal locus of control) dan wel het resultaat van onbeïnvloedbare machten is (external locus of control). Voor al deze factoren speelt de aanwezigheid van formele en informele communicatiekanalen een belangrijke rol.

Op basis van onderzoek (Meijaard, 1990) wordt geconcludeerd dat deze sociaal-psychologische variabelen bij glashoofdbedrijven van 1 ha of groter

vrijwel geen rol meer spelen bij de verklaring van verschillende bedrijfsresultaten. Het lijkt erop dat de ondernemersmentaliteit (verzakelijking en rationalisering) steeds meer gemeengoed wordt. De genoemde sociaal-psychologische factoren zullen in de toekomst nog wel van betekenis blijven, maar spelen een minder grote rol dan in het verleden. De centrale rol van de leefgemeenschap binnen het dorp of de regio zal steeds meer vervangen worden door een alomvattend persoonlijk netwerk waarin goede formele en informele communicatielijnen van essentieel belang zijn. Vandaar dat het persoonlijke netwerk in de toekomst een grotere rol gaat spelen dan het netwerk in de oude betekenis van het woord zoals dat in de traditionele centra functioneerde (Alleblas en Rodewijk, 1992).

3.7 Ligging ten opzichte van afzet- en arbeidsmarkt

Afzetmarkt

Momenteel is het overgrote deel van de export van de Nederlandse tuinbouwprodukten gericht op de landen binnen de Europese Unie. Door de beperkte houdbaarheid en/of hun volume (en de daarmee gerelateerde transportkosten) zal dat voorlopig zo blijven. Niettemin zal een deel van de productie gericht zijn op bestemmingen buiten Europa. Het betreft dan veelal specialiteiten die niet te volumineus zijn, een goede houdbaarheid hebben en een laag gewicht. Binnen Europa zal de handelsstroom steeds meer van noord naar zuid en omgekeerd verlopen afhankelijk van arbeidskosten en klimaat.

De vraag naar sierteeltprodukten lijkt de komende decennia nog aanzienlijk te kunnen stijgen. Toch zal in de belangrijkste afzetlanden ook de vraag naar deze produkten op den duur verzadigingsverschijnselen vertonen. Omdat steeds vaker het logistieke proces en het prijsvormingsproces gescheiden zullen zijn, zullen relatief steeds meer produkten niet meer naar de veiling worden gereden. Een vestiging nabij distributiecentra in plaats van collecterende centra wordt daarom belangrijker. Nabijheid van binnen- en buitenlandse bevolkingsconcentraties is uit logistiek oogpunt voor glastuinbouwbedrijven, maar ook voor groothandelaren en grootwinkelbedrijven aantrekkelijk. Een grotere spreiding van de glastuinbouwproductie over Nederland past daarbij.

Arbeidsmarkt

In de arbeid ontstaat naar 2015 een scherpere tweedeling; eenvoudig, laaggekwalficeerd werk versus gecompliceerd, hooggekwalficeerd werk. De komende decennia zal het vinden van hooggekwalficeerde arbeidskrachten voor het tuinbouwbedrijf in Nederland, met het hoge niveau van het (agrarisch) onderwijs, geen problemen opleveren. Daarentegen zal het verkrijgen en behouden van laaggeschoolde en goed gemotiveerde arbeidskrachten vooral in drukbevolkte gebieden een probleem blijven. In de toekomst zal de tuinbouw steeds vaker en steeds directer om deze mensen moeten concurreren met andere, industriële en dienstverlenende sectoren. In deze concurrentie-

strijd zal het imago van de glastuinbouwsector een belangrijke rol blijven spelen.

Verder zal het personeelsmanagement op een veel hoger niveau moeten worden gebracht. Door de arbeidsomstandigheden sterk te verbeteren, door werknemers de mogelijkheid te bieden om cursussen te volgen, door veel aandacht te schenken aan interne communicatie, enzovoort zijn hiertoe voor de Nederlandse glastuinbouw voldoende mogelijkheden (Alleblas, 1995). In dunbevolkte gebieden is het arbeidspotentieel weliswaar lager dan in de Randstad, maar geeft het werven van arbeidskrachten (die onder andere vrijkomen uit de landbouw) ten behoeve van de glastuinbouw minder problemen. Omdat werving en selectie van personeel de teler steeds meer tijd en moeite zal gaan kosten, zal hij steeds vaker personeel dat door anderen (uitzendorganisaties, bemiddelaars) is geworven, gaan inzetten.

3.8 Milieuhygiëne

Algemeen

Het veroorzaken van milieuverontreiniging zal steeds zwaarder financieel worden belast. Via milieubelastingen zal worden getracht de bestaande productie- en consumptietrends te veranderen. Deze belastingen komen enigszins in de plaats van belasting op de factor arbeid. Deze beleidsverandering betekent voor de glastuinbouw dat zij een aanzienlijk hogere prijs moet gaan betalen voor de inzet van de uitputbare hulpbronnen (energie, bodem, water). Daarnaast zullen ook de kosten gaan stijgen bij het uitstoten en verwijderen van afvalstoffen.

Ten aanzien van de bodem-, lucht- en waterverontreiniging is het beleid gericht om in de glastuinbouw over te gaan op gesloten teeltsystemen. Door het opvangen van de meststoffen en het verminderen van het gebruik van chemische bestrijdingsmiddelen zal de rechtstreekse emissie van schadelijke stoffen sterk dalen. Wel zal de glastuinbouw energie blijven toepassen voor het groeiproces, waardoor de sector nog steeds CO₂ zal uitstoten. De uitstoot van stikstofoxiden zal door een verbeterde verbranding van aardgas ver worden teruggedrongen. De mogelijkheden om alternatieve energiebronnen te gebruiken, zoals zonne-energie en windenergie zullen de komende twee decennia nog niet relevant zijn.

Biologische bestrijding

Het gebruik van biologische bestrijding in de sierteeltsector staat nog op een relatief laag niveau. Dit houdt verband met de nultolerantie voor vele ziekten en plagen die door een redelijk aantal landen bij de import van bloemen en planten wordt geëist. Het spuiten van een chemisch bestrijdingsmiddel is daardoor een soort verzekeringspremie geworden. Binnen Europa zal de nultolerantie op termijn wegvallen waardoor de mogelijkheden voor biologische bestrijding in de sierteeltsector binnen handbereik komen. Daarnaast bestaan

ook initiatieven in de afzet om de verhandeling van bloemen en planten met minder chemische bestrijdingsmiddelen te bevorderen. Voor een deel van de markt zal dit initiatief zeker kans van slagen hebben.

Wet- en regelgeving

De schadelijke uitstoot zal ten gevolge van de vele maatregelen in de teelt en techniek verminderen. Dit zal ook worden afgedwongen doordat in de vergunningverlening de overlast voor de directe omgeving ook steeds meer aan banden wordt gelegd. Met name zal dat vorm krijgen door een zonering rondom het glastuinbouwbedrijf. Zonering houdt in dat tussen de kas en de openbare ruimte een bepaalde zone vrij moet blijven voor landschappelijke inpassing.

De overlast voor de directe omgeving zal zowel door de voorgestane zonering als door interne maatregelen afnemen. Geluidsoverlast wordt verder voorkomen door geluidsarme ketels. Door invoering van biologische bestrijding vindt steeds minder emissie plaats van chemische bestrijdingsmiddelen. Bij assimilatiebelichting zullen de normen voor gebruik strenger worden. Sommige bedrijven zullen daar op inspelen door een binnenscherm aan te leggen.

Milieuzorgsystemen

Verdere verbetering van het milieu in en rondom het glastuinbouwbedrijf zullen worden bereikt door introductie van milieuzorgsystemen. Daarin wordt opgenomen dat bij aankoop van grondstoffen al vaststaat hoe deze na gebruik zullen worden verwerkt of afgevoerd. Leveranciers van plastic, steenwol en glas zullen recyclingsmogelijkheden aanbieden aan de klant. Het afval dat overblijft zal gescheiden worden ingeleverd. Om dit te bevorderen zullen de stortkosten voor ongescheiden afval sterk worden verhoogd. Voor uitgebreidere informatie over afval- en afvalverwerking wordt verwezen naar paragraaf 3.4.

Restwarmte

Restwarmte van grote elektriciteitscentrales wordt tot 2015 slechts op beperkte schaal gebruikt. De groei in het gebruik van restwarmte wordt eerder gerealiseerd door regionale plaatsing van Steg's (Stoom en gasturbines); deze hebben een capaciteit die varieert van enige tientallen tot enige honderden hectares. Een andere methode voor gecombineerde productie van elektriciteit en warmte is het gebruik van een wk (warmte/kracht)-installatie op het individuele bedrijf.

Besmettingsgevaar

Besmettingsgevaar vindt plaats via de lucht, het oppervlaktewater, het regenwater(bassin) en via menselijke handelingen en contacten. De komende jaren wordt besmetting door de lucht beperkt door gebruik van insectenwe-

rend gaas, gesloten kasdekken en ventilatiesystemen. Algehele ontsmetting van het regen- en/of oppervlaktewater tegen ziektekiemen en schimmels wordt binnenkort algemeen toegepast; de interne bedrijfshygiëne neemt toe (voetenmatjes, speciale kleding en dergelijke). Ondanks deze preventieve maatregelen blijft het besmettingsgevaar voor ziekten een plagen in gebieden met hoge glastuinbouwconcentraties groter dan in gebieden met verspreid liggende bedrijven.

3.9 Ruimtelijke druk

Uit het CBS-structuuronderzoek Glastuinbouw 1992 bleek dat op een totaal aantal van 9.138 glastuinbouwbedrijven in Nederland 53% geen uitbreidingsmogelijkheden bezat op de huidige lokatie en dat op 20% van de bedrijven de uitbreidingsmogelijkheid minder is dan 0,5 ha. Voor de 657 geënquêteerde bedrijven in Aalsmeer en omgeving (Uithoorn, Amstelveen en Haarlemmermeer) bedroegen deze cijfers respectievelijk 49% en 21% (Tuinbouwcijfers, 1995). In de enquête van dit onderzoek (1995) bedroegen de cijfers voor de glasbloemenbedrijven in de gemeente Aalsmeer 36% en 38%.

Deze beperking van de uitbreidingsmogelijkheden voor de glastuinbouw is een gevolg van de enorme druk op het gebied. Dit heeft ook tot gevolg dat de huidige infrastructuur niet meer voldoet. Daarnaast is er in het huidige concentratiegebied vrijwel geen ruimte voor het ontwikkelen van groenzones en ecologische verbindingzones. De noodzaak tot herverkaveling en verbetering van de regionale infrastructuur zal voor de ondernemers vaak planologische onzekerheid met zich meebrengen. Om woningbouw, recreatieve voorzieningen en infrastructurele voorzieningen in glastuinbouwgebieden te realiseren, zal een deel van de tuinbouwgrond moeten worden geclaimd. Het gebied kan worden getypeerd als overdrukgebied.

Infrastructuur

Voor een verantwoorde gebiedsinfrastructuur is minimaal 10% van de beschikbare ruimte in glastuinbouwgebieden nodig. Met name het wegennet voor externe ontsluiting van gebieden verdient veel aandacht. In de enquête wordt door diverse bedrijven de aanleg van een nieuwe provinciale route door de gemeente Aalsmeer als belangrijkste bedreiging voor met name het getroffen bedrijf genoemd.

Tevens wordt de komende jaren meer aandacht gevraagd voor interne ontsluiting. Tot de infrastructuur moet ook de aanleg van nutsvoorzieningen worden gerekend en voor de toekomst een leidingennet dat toegerust is voor de afvoer van verontreinigd water en brijn. Een goede infrastructuur kan de komende decennia gemakkelijker worden gerealiseerd in nieuwere glastuinbouwgebieden dan in bestaande centra als het Westland en Aalsmeer. Zo bleek uit de enquête dat in de gemeente Aalsmeer op 56% van de bedrijven geen rioleringaansluiting aanwezig was.

Landschappelijke aankleding

Onder invloed van veranderende maatschappelijke criteria voor gebiedsinrichting zal het uiterlijk van glastuinbouwgebieden de komende jaren sterk veranderen. Voor landschappelijke aankleding is in 2015 minimaal 10% van de ruimte in een glastuinbouwgebied benodigd (Dik, 1993). Aanpassing van bestaande gebieden is alleen mogelijk als tot herstructurering wordt overgegaan. Om aan de maatschappelijke criteria voor de inrichting van een gebied te kunnen voldoen, moet rekening worden gehouden met groenstroken en waterpartijen ter afwisseling van monotone glasconstructies en met voorzieningen voor recreatie. Mede doordat in de oude centra in de Randstad relatief veel niet-agrarische belangengroepen wonen, werken en recreëren, dient de gebiedsinrichting een multifunctioneel karakter te dragen.

Gegeven een noodzakelijke toekomstige interne bruto/netto-verhouding van plusminus 1,5 gemiddeld per bedrijf (paragraaf 3.3), zal met de noodzakelijke extra ruimte voor infrastructuur en landschappelijke aankleding de totale (externe) bruto/netto-verhouding in 2015 uitkomen op een omrekeningsfactor van 1,8 (RORO, 1993).

Planologische onzekerheid

Ondernemers in de glastuinbouw beredeneren bij hun toekomstverkenningen meer dan vroeger wat de optimale bedrijfsgrootte is, en wat de mogelijkheden daarvoor zijn in hun directe omgeving. Daarbij speelt de (on)zekerheid omtrent de toekomstige inrichting en bestemming van een gebied een cruciale rol. Gebieden waar de ruimte voortdurend concurreert met andere toepassingen zijn steeds minder in trek als vestigingsplaats. Zolang de bestemming van een gebied onzeker blijft en/of herinrichting niet of nauwelijks tot stand komt, zal een aantal ondernemers uit die gebieden wegtrekken. Ervaring met migrerende ondernemers heeft getoond dat het vaak de betere ondernemers zijn die elders hun geluk beproeven. Dat dit consequenties heeft voor de veerkracht van de oude gebieden behoeft geen nadere uitleg.

3.10 Financiële variabelen

Bij de ontwikkeling van de glastuinbouw in de nabije toekomst spelen ook financiële variabelen een belangrijke rol. Het gaat daarbij vooral om de regionale verschillen in prijzen van grond en arbeid. Daarnaast spelen ook subsidies en overige kosten een rol. De financiële variabelen kunnen van invloed zijn op het functioneren van de regionale glastuinbouwcentra.

Daarvoor is de rentabiliteit van de bedrijven als verzamelvariabele een belangrijke indicatie.

Prijzen van grond

De grondprijs in het Westland, de kern van het glastuinbouwconcentratiegebied, bedraagt gemiddeld circa f 40,- per m². In andere kernen van het concentratiegebied zoals De Kring en Aalsmeer bedragen deze respectievelijk ongeveer f 30,- en f 20,- per m². Buiten het concentratiegebied zijn grondprijzen van f 5,- tot f 18,- per m² normaal. Dit hangt mede af van de aangebrachte voorzieningen (nutsvoorziening, drainage) of de voorwaarden voor overdracht (mogelijkheid tot erfpacht, eventueel geen overdrachts- maar omzetbelasting).

Naast het verschil in grondprijs, bestaat er tussen de regio's in Nederland ook een verschil in de eisen bij de werving. Zo is er in een aantal regio's buiten de traditionele glastuinbouwcentra de mogelijkheid om grond in erfpacht te krijgen. Deze erfpacht kan op termijn worden omgezet in koop. Daarnaast is er vaak de mogelijkheid om de vorm van het bedrijf direct aan te passen aan de eisen die heden ten dage worden gesteld aan een modern bedrijf. Sommige buitengebieden maken vestiging extra aantrekkelijk door een optie aan te bieden op naastliggende percelen. Zoals in hoofdstuk 2 al werd vermeld, is de grond op glastuinbouwbedrijven in Aalsmeer vrijwel altijd in eigendom.

Prijzen van arbeid

Voor de glastuinbouw is er landelijk een collectieve arbeidsovereenkomst. De regionale verschillen in beloning zijn om die reden miniem. Het vermoeden bestaat dat in Aalsmeer aan vaste krachten vaker dan elders een beloning boven het cao-loon wordt uitbetaald.

De betalingen voor werk dat wordt verricht door tijdelijke arbeidskrachten verschillen waarschijnlijk meer. In het westen van het land moet de glastuinbouw scherper concurreren met andere sectoren. De indruk bestaat dat er hier meer moet worden betaald om parttimers in te kunnen zetten. Belangrijker dan de betaling lijkt echter of de beschikbaarheid van tijdelijke arbeid in een bepaalde regio altijd gegarandeerd is. Vooralsnog zijn er geen signalen dat de arbeidsvoorziening in Aalsmeer problemen met zich meebrengt. Veelal zijn dit eerder individuele bedrijfsproblemen dan dat er sprake is van een algemeen probleem.

Energie en investeringen

De prijs voor aardgas (grootverbruikersprijs) is nagenoeg gelijk in elke regio. De prijs van drinkwater loopt uiteen van circa f 1,50 - f 2,00 per m³. De investering in nieuwe glasopstanden bedraagt afhankelijk van de aangebrachte voorzieningen f 120 - f 220 per m². Dit hangt onder meer af van type verwarming en de keuze voor een teelt in de grond of op substraat.

In- en uitplaatsing

De hoogte van de kosten voor in- en uitplaatsing zullen geen wezenlijke invloed hebben op de handhaving van glastuinbouwbedrijven in een bepaald

gebied. Uitplaatsing hangt vooral samen met de politieke besluitvorming. Meestal zullen woningbouw, infrastructuur, recreatie en industriële bedrijvigheid een hogere prioriteit krijgen dan glastuinbouw.

Voor de toekomst is het mogelijk collectief te gaan verkassen. Het gezamenlijk verkopen van bedrijven kan een betere opbrengst garanderen. Daarnaast kunnen bij een gezamenlijke verhuizing naar dezelfde lokatie een aantal voorzieningen (restwarmte, afvalwater, regenwateropslag) centraal geregeld worden waardoor de investeringen op die nieuwe lokatie kunnen worden verlaagd (Dik, 1993).

Subsidies

De subsidies die van invloed kunnen zijn op de lokatie van de Nederlandse glastuinbouw kunnen een individueel karakter dan wel een collectief karakter hebben. In het afgelopen decennium vormde de Regeling Reconstructie Oude Glastuinbouwgebieden (RROG) een belangrijke geldelijke ondersteuning. Via dit instrument is getracht de infrastructuur van glastuinbouwgebieden en de infrastructuur van de individuele bedrijven te verbeteren. In Aalsmeer lijken vooral hervestigers te hebben geprofiteerd van deze regeling.

In sommige gebieden buiten de grote glascentra worden bij nieuwvestiging allerlei voordelen verstrekt. Zo geven banken en lagere overheden soms gunstige financieringsvoorwaarden. Daarnaast kunnen in bepaalde gebieden EU-subsidies worden aangewend voor infrastructurele voorzieningen.

Een andere wijze van ondersteuning van de glastuinbouwsector vindt plaats door middel van het Borgstellingsfonds voor de landbouw. In 1992 deden in Nederland 282 glastuinbouwbedrijven een beroep op het fonds voor een totaal te financieren bedrag van 111,9 miljoen gulden. Deze borgstelling is niet gerelateerd aan een bepaalde regio, maar aan een bepaalde rentabiliteitsverwachting. Deze is vaak afhankelijk van omvang, vorm en ligging van de bedrijven.

Rentabiliteit, solvabiliteit

De rentabiliteitsgegevens (opbrengsten per f 100,- kosten) voor de snijbloemen- en potplantenteelt in Nederland zijn in tabel 3.1 weergegeven. Vooral de laatste jaren is de teelt van snijbloemen sterk negatief geweest. De potplantenteelt had eveneens te lijden onder een verslechterende rentabiliteit maar handhaafde zich op een iets hoger niveau.

Naast de rentabiliteitsontwikkeling voor een gemiddeld bedrijf is ook de ontwikkeling ervan voor verschillende bedrijfsgroottes interessant. Zo bedroeg de rentabiliteit (uitgedrukt als opbrengst per f 100 kosten) voor snijbloemenbedrijven kleiner dan 425 standaardbedrijfseenheden (sbe) 82; voor bedrijven tussen 425 en 750 sbe gemiddeld 96 en voor bedrijven groter dan 750 sbe 99.

Voor potplantenbedrijven kleiner dan 425 sbe was de gemiddelde rentabiliteit 91; voor bedrijven tussen 425 en 750 sbe 90 en voor bedrijven groter dan 750 sbe 101.

Tabel 3.1 *Rentabiliteitsgegevens voor de sierteeltbedrijven van 1990 tot 1994 (gemiddeld per bedrijf)*

	Snijbloemen	Potplanten
1990	93	101
1991	96	99
1992	91	96
1993	93	98
1994 (v)	89	95
1995 (r)	92	94

Bron: LEI-DLO.

De solvabiliteit van een bedrijf is een belangrijk criterium bij de financiering van nieuwe investeringen. Het wordt berekend door het eigen vermogen uit te drukken in een percentage van het totale vermogen op een bedrijf. In het Bedrijven-Informatienet van LEI-DLO wordt ook dit financiële kengetal voor de diverse land- en tuinbouwsector bepaald. Daarbij is van belang welke waarderingsgrondslag gebruikt wordt voor de waardering van de activa. In het Bedrijven-Informatienet worden de activa gewaardeerd tegen de vervangingswaarde. Dat is de prijs die op dit moment betaald zou moeten worden voor vergelijkbare goederen. Voor grond betekent dit dat deze wordt gewaardeerd tegen de (regionale) marktwaarde. Voor gebouwen, machines en werktuigen wordt de historische uitgaafprijs via indexcijfers omgezet in de nieuwwaarde waarvan dan de daarover op basis van de leeftijd van het object berekende afschrijving wordt afgetrokken. Het eigen vermogen wordt dus zowel beïnvloed door de besparingen, de vermogensmutaties als de herwaardering van de nieuwwaarde van de duurzame produktiemiddelen (Poppe, 1993).

Tabel 3.2 *Solvabiliteitspercentage voor de sierteeltbedrijven van 1990 tot en met 1993 (gemiddeld per bedrijf)*

	Snijbloemen	Potplanten
1990	57	62
1991	55	63
1992	51	61
1993	55	58

Bron: LEI-DLO.

Globaal genomen ligt de op deze wijze berekende solvabiliteit bij zowel snijbloemen- als bij potplantenbedrijven op circa 60%. Er is geen duidelijke correlatie tussen bedrijfsgrootte en solvabiliteit. Dat wil zeggen dat gemiddeld op kleinere en grotere bedrijven de solvabiliteit gelijk is. Wel zijn er grote verschil-

len tussen individuele bedrijven. Zo had eind 1993 9% van de snijbloemenbedrijven een negatief eigen vermogen. Voor potplantenbedrijven bedroeg dit 5%. Het percentage snijbloemen- respectievelijk potplantenbedrijven met een solvabiliteitspercentage tussen 0 en 30 bedroeg voor beide bedrijfstypen des tijds 18%. In tabel 3.2 is de ontwikkeling van de solvabiliteit op de snijbloemen- en potplantenbedrijven in het Bedrijven-Informatienet gegeven.

Milieu-investeringen

Uit een recente studie van LEI-DLO is gebleken dat slechts 77% van de snijbloemenbedrijven en 87% van de potplantenbedrijven bij een optimistisch prijzenscenario over financieringsmiddelen beschikt om tot het jaar 2000 de noodzakelijke milieu-investeringen te kunnen verrichten en het bedrijf niet te laten verouderen. Indien deze milieu-investeringen niet gedaan hoeven te worden, zo blijkt uit de studie, zal 81% van de snijbloemen- en 90% van de potplantenbedrijven overleven (Baltussen en Mulder, 1995).

Bij een pessimistisch prijzenscenario beschikt slechts 55% van de snijbloemenbedrijven en 85% van de potplantenbedrijven over financieringsmiddelen om de noodzakelijke milieu-investeringen te kunnen verrichten en het bedrijf niet te laten verouderen. Zonder de uitvoering van deze milieu-investeringen zal 61% van de snijbloemen- en 83% van de potplantenbedrijven overleven.

3.11 Areaalsontwikkeling

LEI-DLO gaat uit van een beperkte groei van het areaal glas in Nederland. De huidige 10.000 ha zal naar verwachting in 2015 tot maximaal 12.000 ha (netto) groeien. De perspectieven van de bloemisterij worden in vergelijking tot die voor de groenten gunstig ingeschat. In haar toekomstbeschouwingen schetst LEI-DLO drie scenario's; in alle drie de scenario's groeit het areaal bloemisterij (bloemen en potplanten). De bovengrens van de groei ligt ongeveer bij 1.500 ha in het ER (European Renaissance)-scenario en de ondergrens ligt bij een groei van plusminus 700 ha in het GB (Global Shift)-scenario (De Groot et al., 1994). Vergeleken bij de groenten mag dit echter een forse groei genoemd worden. Gelet op de planologische druk op de Randstad mag verwacht worden dat verreweg het grootste deel van die groei in de overloopgebieden of in de verder weg liggende lokaties gerealiseerd wordt.

LTO-Nederland sprak in 1995 de verwachting uit dat tot het jaar 2000 het areaal zal afnemen. Deze voorspelling hoeft niet in tegenspraak te zijn met de scenario's van LEI-DLO. Na een aanvankelijke herstructurering van glastuinbouwgebieden kan er in het begin van de volgende eeuw wederom een groei van het areaal plaatsvinden.

3.12 Ruimtelijke ontwikkeling

Concentratie of spreading

Van oudsher is de glastuinbouw geconcentreerd geweest in het westen van Nederland. Als gevolg van autonome ontwikkelingen op het gebied van teeltwijzen, noodzakelijke minimale bedrijfsomvang, kennisuitwisseling, logistiek en tal van andere technische ontwikkelingen, hebben in de loop der jaren lokatieaspecten als grondsoort en de nabijheid van bevolkingsconcentraties aan belang ingeboet. Parallel aan deze ontwikkelingen groeide de vraag naar grond door extra ruimtebehoefte voor herstructurering van verouderde gebieden en door extra vraag naar grond voor niet-tuinbouwactiviteiten. In deze laatste categorie waren het vooral de woningbouw, andere bedrijfstakken, infrastructuurle voorzieningen en de Randstadgroenstructuur die relatief grote oppervlakten grond claimden.

Uitgaande van die ontwikkelingen is het de vraag in hoeverre verdere spreiding van de glastuinbouw over Nederland gewenst (c.q. noodzakelijk) dan wel mogelijk is. Uit het onderzoek is gebleken dat het onder bepaalde voorwaarden in het belang van de Nederlandse glastuinbouw is dat zij zich naar 2015 meer over Nederland verspreidt (Alleblas en Rodewijk, 1992; RORO, 1993; Van Gaasbeek, et al., 1995; Wijnands, 1995). De conclusies worden hier kort in herinnering gebracht:

1. Op basis van een relatief groot aantal variabelen van economische, technische, sociale, milieu-hygiënische en ruimtelijke aard is grotere overloop en spreiding te verkiezen boven concentratie. In algemene zin zijn toenemende voordelen waar te nemen van een grotere overloop of geconcentreerde spreiding van de glastuinbouw naar gebieden rondom of buiten de Randstad.
2. De variabelen die een belangrijke invloed uitoefenen op de voorkeur voor grotere spreiding zijn: bedrijfsstructuur (bedrijfsomvang en -vorm, ruimtebeslagvoorzieningen, mechanisering en automatisering), milieuhygiëne (zoneringsmogelijkheden, besmettingsgevaar, kwaliteit van het gietwater), ruimtelijke ordening (bereikbaarheid, interne ontsluiting, landschappelijke aankleding, planologische onzekerheid) en financiële variabelen (prijzen van grond en arbeidskrachten, (inter)nationale subsidiemogelijkheden).
3. De variabelen die een belangrijke rol uitoefenen op de voorkeur voor concentratie zijn: aanverwante bedrijvigheid (afnemers, dienstverleners, leveranciers), kennis (ontwikkeling, verspreiding en toepassing) en sociaal-psychologisch variabelen (face-to-face contacten, innovatiekracht, wij-gevoel).
4. De voordelen van lokatie in de bestaande centra (ad 3) zullen tot 2015 in toenemende mate overheerst worden door de voordelen van lokatie in de overloop- en spreidingsgebieden (ad 2). Met name factoren van bedrijfsstructurele aard, ruimtelijke ordening en milieuhygiëne zullen daarbij van doorslaggevende betekenis worden.

Van "Traditioneel" centrum naar centrum "Nieuwe Stijl"

Om als centrum te kunnen worden aangeduid, moet er sprake zijn van een bepaalde omvang en samenhang van activiteiten. Maar in de praktijk zijn het ook de kwalitatieve aspecten die de werking van het complex verklaren. Naast materiële relaties spelen de immateriële relaties een belangrijke rol. Bij de centrumfunctie gaat het niet alleen om de ruimtelijke concentratie van het glasareaal, maar ook om de grote verwevenheid van gespecialiseerde functies en relaties. Binnen een centrum is vaak sprake van een zeer hoge innovatiedifusie, hoge opbrengsten en produktiviteit, research, en aanwezigheid van afzertorganisaties, aanverwante bedrijvigheid (dienstverleners, toeleveranciers, adviseurs, financiële instellingen) en een hoge graad van kennisverwerving en -uitwisseling.

Een belangrijk verschilpunt tussen het "Traditionele Centrum" en het centrum "Nieuwe Stijl" is de regionale begrenzing van het eerste. Bij het centrum "Nieuwe Stijl" is die regionale begrenzing niet meer in die mate aanwezig als bij het "Traditionele" centrum en kan in sommige gevallen van nationale of zelfs grensoverschrijdende afbakening sprake zijn. Door een aantal autonome ontwikkelingen binnen de glassector (schaalvergroting, kennisuitwisseling, veranderingen binnen afzetfuncties) en externe ontwikkelingen (logistieke ontwikkelingen, internationalisering) komt de centrumfunctie op een steeds hoger geografisch schaalniveau te liggen.

In dat nieuwe verband is het beter om te spreken van het glastuinbouwcentrum "West-Nederland" in plaats van afzonderlijke centra zoals "Het Westland" of "Aalsmeer". De ontwikkelingen van de laatste jaren geven zelfs aanleiding om te spreken van het glastuinbouwcentrum "Nederland" in de wereld. Dit centrum "Nieuwe Stijl" bestaat uit een aantal subcentra of sublokaties die samen door moderne informatie-uitwisselingssystemen en telematicatoepassingen supersnel met elkaar communiceren. Tevens hebben de logistieke goederenstromen zich aangepast door middel van optimaliseringsmodellen met als voornaamste kenmerk dat goederen- en informatiestromen goeddeels gescheiden zijn. In dit nieuwe centrum hebben zich de aanverwante bedrijven onder andere door nevenvestigingen toegelegd op een groter dan regionaal oppervlaktebeslag.

Uit recent onderzoek blijkt zelfs dat de ontwikkelingen op het gebied van internationalisering naar open grenzen van het nieuwe Europa noodzaken om de nationale grenzen niet meer zo stringent als afbakening van het centrum "Nieuwe Stijl" te zien. Met name de actuele ontwikkelingen en samenwerkingsverbanden op het niveau van de primaire bedrijvigheid maar ook op het gebied van de afzet met België en Duitsland geven aan dat voor de geografische vaststelling van het centrum "Nieuwe Stijl" de nationale grenzen niet meer doorslaggevend hoeven te zijn. De tuinbouwgebieden in België (Vlaanderen, Brabant en Antwerpen) en in Duitsland (Straelen) gaan in die context in de toekomst steeds intensiever deel uitmaken van het glastuinbouwcentrum "Nederland en omstreken" in de wereld (Alleblas en De Haas, 1996).

Ontwikkelingen in de oude centra

De bestaande grote (oude) centrumcomplexen "Het Westland" en "Aalsmeer" vormden in het verleden, min of meer geïsoleerd van andere gebieden, de belangrijkste glascentra in Europa. Naar 2015 zullen zij die zelfstandige betekenis verliezen en meer en meer een (wezenlijk) onderdeel worden van het glastuinbouwcentrum "Nederland". Allereerst behouden ze een relatief groot deel van de produktie en bovendien zal een groot deel van de aanverwante bedrijvigheid met hoofdvestigingen in deze gebieden vertegenwoordigd blijven. Willen de oude gebieden echter binnen de nieuwe centrumfunctie volwaardig met andere lokaties hun bijdrage blijven leveren aan het complex "Nederland", dan zijn verregaande reconstructieplannen noodzakelijk.

In de toekomst zullen zwaardere eisen gesteld worden aan de bereikbaarheid en de interne ontsluiting van de bedrijven. Voor de oude centra geldt dat evenzeer als voor de nieuwe centra. Om die reden zal een omvangrijke herstructurering van de ruimte nodig zijn. Met name ook het wegennet voor externe ontsluiting van de oude gebieden verdient veel aandacht, evenals de aanleg van nutsvoorzieningen.

De bedrijfsstructuur van de oude centra is sterk verouderd. De bedrijven zijn over het algemeen te klein of hebben een verkeerde vorm. Toekomstverkenningen hebben uitgewezen dat bedrijven in 2015 gemiddeld 3 tot 5 ha groot zullen zijn. Zolang de gemiddelde omvang in de oude centra daar relatief sterk bij achterblijft, zullen hierdoor ook de produktiekosten noodgedwongen te hoog uitkomen en zullen de continuïteitskansen van de bedrijven er minder groot zijn. Er zal een aantal verregaande impopulaire maatregelen nodig zijn om de oude centra dusdanig te reconstrueren zodat zij uiteindelijk als moderne (afgeslankte) tuinbouwgebieden hun bijdrage kunnen blijven leveren aan het tuinbouwcomplex Nederland.

Nieuwe lokaties in Nederland

Door de planologische onzekerheid en de toenemende druk op de Randstad alsmede door de herstructurering van de oude centra zal naar verwachting een aantal ondernemers in de oude centra uit gaan kijken naar nieuwe vestigingsplaatsen. In eerste instantie zal in die ruimtebehoefte getracht worden te voorzien in het Binnen-Randstadgebied. Daarna komen ook de verder gelegen Rondon-Randstadgebieden in aanmerking (Heerhugowaard/West-Friesland, Almere/Zeevolde, Hoeksche Waarde, Breda/Made, Zundert). Deze gebieden onderscheiden zich van de oude centra doordat er optimale voorwaarden kunnen worden gecreëerd voor een moderne en milieuvriendelijke glastuinbouw. De klimatologische omstandigheden zijn er relatief goed; bovendien kan de gebiedsinfrastructuur snel en goed afgestemd worden op de gestelde eisen, zodat bereikbaarheid en interne ontsluiting van de bedrijven op peil zijn. Voorts zijn de betreffende gebieden op relatief korte afstand van de bestaande centrumcomplexen gelegen en kunnen zij bijdragen aan het behoud en de versterking van de centrumfunctie van West-Nederland. Op middellange termijn zullen lokaties buiten het grondgebied van de Randstad in

gebruik worden genomen. Voor de inrichting van deze verderweg liggende gebieden gelden dezelfde maar wellicht, door de ruime mogelijkheden om het gebied direct een verantwoorde totaalinrichting te geven zonder dat er belemmerende factoren aanwezig zijn, zelfs grotere voordelen dan de nieuwe gebieden in het Rondon-Randstadgebied.

Nieuw te ontwikkelen gebieden kunnen op voorhand rekening houden met milieu-eisen, met woon/werk-relaties, infrastructuur, groenstroken en waterpartijen. Deze lokaties zullen dus gemakkelijker dan de oude centra in kunnen spelen op de hoge kwaliteitseisen met betrekking tot de woon- en werk-omgeving. Voor een zorgvuldige vormgeving in het landschap, gebruik van restwarmte, gemeenschappelijke gietwatervoorzieningen en afvalverwerking is echter voor deze gebieden in toenemende mate een projectmatige ontwikkeling van tuinbouwlokaties noodzakelijk. De realisatie van die plannen impliceert echter een grote betrokkenheid van de (provinciale) overheid bij de inventarisatie van de mogelijkheden en realisatie van de uitvoering en vereist een aangepaste inzet in de overleg sfeer tussen de verschillende provincies in Nederland. Verder is een nationale consensus absolute noodzaak. Ten behoeve van de complexfunctie dienen op het punt van concentratie en spreiding bepaalde regels in acht genomen te worden, regels die passen bij een optimale werking van het tuinbouwcomplex Nederland. Daarbij moet onder andere gedacht worden aan minimale omvang van de sublokaties (300 à 500 ha), de onderlinge afstanden van mogelijk kleinere sublokaties en aan de ruimtelijke context van de lokaties in samenhang met stad en platteland.

Ontwikkeling van Aalsmeer en omstreken

Het uiterlijk van de oude tuinbouwgebieden zal naar 2015 sterk veranderen. Om aan de economische en maatschappelijke criteria voor de inrichting van een modern gebied te kunnen voldoen, zal in de ontwikkeling naar 2015 rekening gehouden worden met ruimte voor groenstroken en waterpartijen ter afwisseling van monotone glasconstructies en met voorzieningen voor wonen en recreatie. Zowel de gebiedsinfrastructuur als de landschappelijke inpassing zijn in nieuwe glastuinbouwgebieden gemakkelijker te realiseren dan in de bestaande verouderde centra. Willen de oude centra in het centrum "Nieuwe Stijl" een rol van betekenis blijven spelen, dan zal snel en gedegen de recycling van de ruimte uitgevoerd moeten worden.

Uit de in de vorige vraag geschetste areaalontwikkelingen voor de bloemisterij mag geconcludeerd worden dat er reden is voor optimisme. De sector zal zich naar 2015 toe, zeker in vergelijking met de groenten, succesvol kunnen ontwikkelen. De tegenpool van dat optimisme wordt echter gevormd door de ruimtelijke druk in de Randstad. Ook Aalsmeer kan betiteld worden als een overdrukgebied. De consequentie daarvan is dat de planologische onzekerheid groot is en dat omtrent een langdurig en ongestoord functioneren van glastuinbouwbedrijven in de regio grote twijfels bestaan. Het verdient dan ook aanbeveling om bij herinrichting van het gebied allereerst rekening te houden met de toekomstige inrichtingseisen. Bovendien zullen tegelijkertijd de herversigmogelijkheden voor glastuinbouw op grotere afstand van het oude cen-

trum serieus in overweging genomen moeten worden. Daarbij gaat het niet alleen om de overloopgebieden van de Randstad maar ook om de verderweg liggende lokaties.

4. ANALYSE EN CONCLUSIES

4.1 Inleiding

In dit hoofdstuk worden uit de analyse in de vorige hoofdstukken de sterke en zwakke punten van de glastuinbouw in de gemeente Aalsmeer puntsgevijs behandeld. Dat vindt plaats door de situatie in Aalsmeer (hoofdstuk 2) te spiegelen aan de visie voor de toekomst voor de glastuinbouw (hoofdstuk 3). Naast sterke en zwakke punten wordt ingegaan op kansen en bedreigingen voor de glastuinbouw in de gemeente Aalsmeer. Het bepalen van sterkten en zwakten en van kansen en bedreigingen heeft tot doel inzicht te geven in mogelijke verbeteringen in het uit te voeren beleid in de produktiekolom. Sterkten en zwakten zijn gelegen in de opbouw van de produktiekolom van grondstoffenlevering tot en met de detaillist. Kansen en bedreigingen doen zich voor in de omgeving. De sector heeft zelf mogelijkheden om zwakten aan te pakken. Voor bedreigingen zijn deze mogelijkheden veel geringer. De lijst van besproken sterkten en zwakten evenals de kansen en bedreigingen is niet uitputtend. Er is getracht de belangrijkste items weer te geven. Daarnaast zijn sommige van de punten zeer specifiek voor de situatie in Aalsmeer, terwijl andere gelden voor de Nederlandse bloemisterij in haar algemeenheid.

4.2 Sterkten

Gunstige ligging

De handel in bloemisterijprodukten wordt steeds meer een internationale aangelegenheid. Het handelscomplex rond Bloemenveiling Aalsmeer is wereldwijd de belangrijkste schakel voor het bijeenbrengen en distribueren van bloemisterijprodukten. Momenteel vindt circa 35% van de grensoverschrijdende handel in bloemisterijprodukten via Aalsmeer plaats. Door de relatief korte houdbaarheid is het van groot belang dat de produkten na de oogst snel op de plaats van bestemming komen. Vandaar dat het transport per vliegtuig voor de handelsstromen tussen continenten zeer belangrijk is. De ligging nabij luchthaven Schiphol is een daarom belangrijk pluspunt in vergelijking met handelscentra verder van zo'n knooppunt.

Uitgangsmateriaal

De glastuinbouw in Aalsmeer en omgeving heeft een sterke innovatiekracht. Naast vele teeltbedrijven zijn er in de gemeente of nabije omgeving vele leveranciers van uitgangsmateriaal gevestigd. Vele buitenlandse teeltbedrij-

ven zijn afhankelijk van de innovaties en produkten van deze bedrijven. Voor vele belangrijke bloemisterijgewassen komen nieuwe produktvariëteiten bij Aalsmeerse leveranciers vandaan. De naam "Aalsmeer" is als communicatie-instrument voor deze bedrijven dan ook van groot belang. Daarnaast bestaat er behoorlijke klantentrouw, waardoor het voor potentiële concurrenten moeilijk is om in deze markt door te dringen.

Het totale glasareaal voor vermeerdering van bloemen en planten omvat circa 25 ha. Dat is ongeveer 12% van het totale areaal in de gemeente Aalsmeer. De werkgelegenheid op deze bedrijven is echter nadrukkelijk veel groter dan 12% van de werkgelegenheid in de glastuinbouw. Naar schatting bevindt zich ongeveer een kwart van de werkgelegenheid in de glastuinbouw in Aalsmeer op vermeerderingsbedrijven. Zowel het areaal als de werkgelegenheid zijn de laatste tien jaar uitgebreid.

Handelsassortiment

Op Bloemenveiling Aalsmeer en bedrijven daar rondom is een zeer breed scala van sierteeltprodukten te vinden. Steeds vaker worden ook kleinere boomkwekerijprodukten via de veiling verhandeld. Voor handelsbedrijven is het mogelijk om het gehele produktenpakket in te kopen bij Bloemenveiling Aalsmeer of importerende bedrijven in de nabijheid van de veiling. Nergens ter wereld is binnen zo'n geconcentreerde regio zo'n breed scala van sierteeltprodukten te verkrijgen.

Arbeidsvoorziening

In Aalsmeer en omgeving is voldoende geschoold personeel voor de tuinbouw aanwezig. Door opleiding en ervaring kunnen individuele bedrijven voldoende arbeidskrachten aantrekken.

Door diverse initiatieven in de laatste jaren is de beschikbaarheid voor losse arbeid sterk verbeterd. Door middel van de Aalsmeerse Personeels Voorziening vinden steeds meer losse werknemers tijdelijk hun weg naar een bepaald bedrijf. Tevens is op deze wijze betaling van premies en belastingen gegarandeerd. Dat komt uiteindelijk ook het imago van de sector bij werknemers ten goede. Voor werkgevers geeft het meer mogelijkheden bij de bedrijfsvoering. De teelt van produkten met een minder vlakke arbeidsfilm wordt zo mogelijk gemaakt. Dat kan bij nieuwe teeltmethoden of produktvariëteiten een belangrijk concurrentievoordeel zijn.

Trekheestercultuur

Een specifieke Aalsmeerse bedrijvigheid is de zogenaamde trekheestercultuur. Deze teelt vindt vooral plaats op de zogenaamde "bovenlanden" in Aalsmeer-NW. De grondsoort en het specifieke klimaat is dusdanig dat deze teelt niet gemakkelijk te verplaatsen is naar andere delen van de gemeente, dan wel van de streek of van Nederland. Daarnaast is de specifieke kennis vrijwel alleen in Aalsmeer aanwezig. Deze teelt kan daarom ook in de nabije toe-

komst voor veel bedrijven een belangrijk onderdeel zijn van de bedrijfsvoering. Daarnaast lijkt de teelt redelijk te combineren met de eisen die een ecologische verbindingszone stelt aan het gebied dat grenst aan de ringvaart van de Haarlemmermeer. De trekheestercultuur laat zich veel beter combineren met de natuurdoelen dan allerlei activiteiten op het terrein van detailhandel.

4.3 Zwakten

Bedrijfsstructuur

De bestaande glastuinbouwbedrijven in Aalsmeer hebben veelal een slechte tot matige bedrijfsstructuur. De kassen zijn vaak erg smal, waardoor stookkosten hoger zijn en het intern transport relatief veel tijd en ruimte vraagt. Daarnaast hebben vele bedrijven geen uitbreidingsmogelijkheden. Deze zullen wellicht nog worden ingeperkt door de zonering in de AmvB Bedekte Teelten en door het gebruik van de resterende ruimte voor waterbassins. De huidige bedrijfsoppervlakte is beneden dat van de omliggende gebieden, de bedrijfsomvang in nge is vergelijkbaar. Verdere intensivering is echter een steeds moeilijker optie daar de tuinders in Aalsmeer veelal een vrij intensieve teelt hebben. De Reconstructie Regeling Oude Glastuinbouwgebieden heeft vooral voordelen gehad voor de bedrijven die zijn verplaatst. De effecten voor de bedrijven die in het reconstructiegebied zijn gebleven zijn, uitzonderingen daargelaten, te gering.

Uit de schriftelijke enquête bleek dat in Aalsmeer-NW 67% van de bedrijven een glasareaal van minder dan 5.000 m² heeft. Tevens kon meer dan twee derde van de bedrijven met niet meer dan 5.000 m² glas uitbreiden.

Uit de schriftelijke enquête bleek dat in Aalsmeer-ZO op minder dan de helft van de bedrijven (47%) de ondernemer tevreden is over de huidige lengte/breedte-verhouding van de kavel(s). Daar komt bij dat 62% van de bedrijven niet meer dan een halve hectare glas zou kunnen uitbreiden op het huidige bedrijf.

De glasopstanden van de tuinbouwbedrijven in Aalsmeer zijn beduidend ouder dan de gemiddelde leeftijd van de opstanden in de omliggende gemeenten. Dat betekent dat een aantal voorzieningen voor het voldoen aan de criteria voor de AmvB Bedekte Teelten en de WVO-vergunning nog moeten worden aangebracht. Dit in tegenstelling tot tuinbouwbedrijven in de omliggende gemeenten of buiten de Randstad, waar deze voorzieningen door de modernere opstanden al zijn aangebracht of gemakkelijker kunnen worden aangebracht.

Bijna een kwart van de bedrijven met glastuinbouw gaf in de enquête te kennen dat ze een investering van minimaal f 50.000,- moesten doen om tege-moet te komen aan de milieu-eisen die door de overheid gesteld worden.

Volgens een studie uit 1995 zullen de investeringen die bedrijven moeten doen om aan de milieu-eisen te voldoen op 95% van de snijbloemenbedrijven meer dan f 150.000,- bedragen. Voor potplantenbedrijven geldt dat 54% van

de bedrijven meer dan f 150.000,- moet investeren voor het jaar 2000 (Baltussen en Mulder, 1995)

Grondmarkt

De prijs voor grond in Aalsmeer is beduidend hoger dan in tuinbouwgebieden buiten de Randstad. Het prijsverschil kon vroeger vaak worden gecompenseerd door hogere opbrengsten. Tegenwoordig ontlopen de fysieke opbrengsten tussen centrumgebieden en buitengebieden elkaar echter niet veel meer. Daarnaast zijn niet veel geschikte kavels voorhanden in de gemeente. Vandaar dat de meest recente uitbreiding van de tuinbouw bij Aalsmeer zich heeft voorgedaan op grond van de gemeenten Haarlemmermeer, Uithoorn en Amstelveen. In deze gemeenten kunnen bedrijven toch profiteren van de voordelen van Aalsmeer en wordt de hoge grondprijs en slechte verkaveling vermeden.

Concentratie bij inkoop

Bij de inkopende bedrijven op Bloemenveiling Aalsmeer kochten de 115 grootste inkopende bedrijven 67% van de omzet. In totaal kochten in 1994 ruim 1.700 bedrijven op de Bloemenveiling. Veelal wordt gewaarschuwd voor de effecten van een grootschalige concentratie bij de inkopers van sierteeltopdukten. Het aandeel van de supermarkten in de afzet van bloemisterijprodukten neemt in vele landen toe ten koste van het aandeel van gespecialiseerde bloemenwinkels. Dat betekent dat enkele inkopende organisaties een groot aandeel krijgen in de totale afzet.

Arbeidskosten

De tuinbouw in Aalsmeer is arbeidsintensiever dan in omliggende streken in Nederland. Dat hangt vooral samen met de aanwezigheid van een groter aandeel van de potplantenteelt en de vermeerdering in de gemeente. Dat betekent dat deze bedrijven extra gevoelig zijn voor stijging van arbeidskosten en voor concurrentie uit lage-lonenlanden. Daarnaast is ook de ongunstige kavelform nadelig voor het bereiken van een hogere arbeidsproductiviteit. De mogelijkheid om te investeren in arbeidsbesparende maatregelen wordt door de slechte bedrijfsstructuur bemoeilijkt.

4.4 Kansen

Internationale handel

De bloemisterij is in feite een nog jonge bedrijfstak. Ook het aantal consumenten in West-Europa dat geen bloemen koopt is nog gigantisch. Dat betekent dat er nog enorme mogelijkheden zijn om in de bestaande afzetmarkten nieuwe kopers aan te spreken. Wel vraagt dat wellicht om een andere markt-

benadering. Per slot van rekening zijn deze klanten niet bereikt met het huidige assortiment of via de huidige aankoopkanalen. Niettemin liggen er voldoende mogelijkheden om de afzet van sierteeltprodukten te bevorderen. Er zijn volop kansen voor de handelsbedrijven en exporteurs in Aalsmeer om daarvan mee te profiteren. Daarvoor dienen wel de faciliteiten bij de tijd te blijven. Uiteindelijk profiteert daar de gehele bedrijfskolom van.

Zoals tot op heden is geprofiteerd van de aanwezigheid van luchthaven Schiphol kan ook in de nabije toekomst daarvan worden geprofiteerd. Uiteraard is het "bloemisterijcomplex" daarbij ook afhankelijk van de ontwikkeling van Schiphol tot mainport voor het Europese vliegverkeer. Het aantal bestemmingen neemt geregeld toe. Ter illustratie kunnen de volgende cijfers dienen. In 1984 konden vanaf Schiphol 184 steden in 89 landen via een directe lijnvlucht worden bereikt. In 1994 is dit toegenomen tot 226 steden in 97 landen. Daarnaast is er de mogelijkheid om via indirecte vluchten of via chartervluchten bepaalde bestemmingen aan te doen.

Marktsegmentatie

Met de nabijheid van collecterende en distribuerende handel kunnen marktsignalen snel worden opgepakt. Daarbij komt de mogelijkheid om in te spelen op nichemarkten nadrukkelijker aanwezig.

De glastuinbouw in Aalsmeer kent klimatologische condities om vooral groene planten van uitstekende kwaliteit te kunnen voortbrengen. De concurrentie vanuit landen met meer licht is in dit segment van minder belang.

Tevens zijn er marktkansen in die segmenten waar kennis van de teelt van groot belang is. De bloementeler in Nederland is goed opgeleid en kan vooral inspelen op die produkten die te telen zijn zonder teeltkennis.

Kwaliteitsverbetering

De bloemisterij in Nederland bezit de mogelijkheid om de kwaliteit van de geteelde produkten verder te verbeteren. Dit is vooral mogelijk doordat een groot deel van de bedrijven de mogelijkheid bezit de productie-omstandigheden beter te controleren dan de bedrijven in concurrerende landen. Daardoor is het mogelijk een aanzienlijk marktaandeel op te bouwen in segmenten van de markt waarde toegevoegde waarde het grootst is.

4.5 Bedreigingen

Planologische ontwikkelingen

Volgens een onderzoek van Voskuilen en van Elk uit 1991 bedroeg de planologische ruimte in de vastgestelde bestemmingsplannen voor nieuwvestiging van glastuinbouwbedrijven in Aalsmeer 121 ha, waarvan 51 ha in de Schinkelpolder, 38 ha in Kudelstaart en 32 ha in overig Aalsmeer. Deze ruimte zou echter minder afhankelijk worden van de geluidscontouren van Schiphol

voor de Schinkelpolder en de planning van woningbouwlokaties ten zuiden van Kudelstaart in Kalslagen. Inmiddels is een deel van deze geluidscontouren veranderd.

In het betreffende onderzoek wordt ook geconcludeerd dat de gebieden ten noordwesten van de Oosteinderweg en de Uiterweg (de zogenaamde Bovenlanden) ongeschikt zijn voor nieuwvestiging van glastuinbouwbedrijven, met name door de zeer smalle kavels. Daarnaast is deze strook gelegen in de ecologische hoofdstructuur, wat beperkingen kan opleggen aan de indeling van het bedrijf en de bedrijfsvoering. Ook in de strook tussen Oosteinderweg en Aalsmeerderweg is geen ruimte meer voor nieuwvestiging.

Op bijna 20% van de bedrijven met glastuinbouw werden de ontwikkelingen op het terrein van de ruimtelijke ordening in de gemeente Aalsmeer als (een van) de belangrijkste bedreigingen voor het voortbestaan van hun bedrijf op de huidige lokatie genoemd. Daarbij ging het om vrij concrete zaken als de aanleg van de omgelegde N201 en de nieuwbouw van woningen of bedrijven. In alle deelgebieden van Aalsmeer betekenen deze zaken een bedreiging voor individuele bedrijven. Anderzijds belemmert het dichtslippen van de wegen rondom het veilingcomplex de aan- en afvoer van sierteeltprodukten. In de gemeenteraad van Aalsmeer is vastgesteld om de N201 in noordoostelijke richting te verleggen.

Het ontwikkelen van tuinbouwvestigingsprojecten buiten de gemeentegrenzen van Aalsmeer, zoals de provincie voorstaat in de Haarlemmermeer, geeft zowel kansen als bedreigingen. Het biedt de mogelijkheid aan het bloemisterijcomplex Aalsmeer om zich verder te ontwikkelen en uit te breiden. Er wordt ruimte geboden voor vestigingsmogelijkheden van glastuinbouwbedrijven vanuit de regio. In het streekplan "ANZKG" wordt capaciteit geboden voor circa 300 ha glas netto. Daarmee is de ruimtebehoefte aan glastuinbouw volgens de provincie voor de jaren 90 gedekt. De provincie streeft er daarbij naar nieuwe gebieden voor de glastuinbouw op een gestructureerde wijze te ontwikkelen door de totstandkoming van tuinbouwvestigingsprojecten.

Tegelijkertijd betekent dit wel dat individuele vestiging van bedrijven in het buitengebied van Aalsmeer steeds minder zal gaan plaatsvinden. Dat houdt verband met de hogere vestigingskosten die dat met zich mee zal brengen omdat bepaalde investeringen in een tuinbouwvestigingsproject behoorlijke schaalvoordelen kennen. De afstand van deze bedrijven tot het Aalsmeerse bloemisterijcomplex is in deze projecten niet dusdanig groter dat dit een kostennadeel met zich meebrengt. Bedrijven die zich willen hervestigen, zullen dit meenemen in hun afweging.

Stagnatie van herstructurering

Door het toestaan van allerlei activiteiten in het buitengebied van Aalsmeer stagneert de herstructurering. Niet-agrarische activiteiten worden opgestart in het buitengebied. Deze bedrijven kunnen de grondprijzen die gevraagd worden bij het staken van de bedrijfsvoering van tuinbouwbedrijven gemakkelijk opbrengen. De overblijvende glastuinbouwbedrijven worden daardoor belemmerd in bedrijfsontwikkeling. Zaken als de aanleg van ruimte-

vragende investeringen (bijvoorbeeld regenwaterbassin), verbetering van de interne dan wel de externe ontsluiting en verbetering van de kavelvorm blijven achterwege. Hierdoor daalt de rentabiliteit op de bedrijven en kunnen ze nog moeilijker moderniseren. Het is voor deze bedrijven gewenst dat er langjarige planologische zekerheid ontstaat in het buitengebied. Dat betekent dat de gemeente zal moeten toezien op de naleving van het bestemmingsplan wil de glastuinbouw kunnen voortbestaan.

Blijft deze zekerheid achterwege, dan worden zogenaamde wijkers concurrent van blijvers door de verkoop grond aan derden. Een mogelijke verlaging van de leeftijdsgrens om in aanmerking te komen voor de IOAZ-regeling, kan wellicht bijdragen aan een verbetering van de structuur.

Vele milieu-eisen van de landelijke, dan wel regionale overheid verhogen niet zozeer de kosten per oppervlakte-eenheid, als wel de kosten per bedrijf. Dat betekent dat grotere bedrijven relatief minder zwaar worden belast door deze lastenverzwaringen. Daar komt bij dat de voorgestelde lastenverlichtingen vooral toekomen aan bedrijven die een hoge fiscale bedrijfswinst hebben. Dat betekent ook daar een nadeel voor kleine, iets minder winstgevende bedrijven. Het voldoen aan de milieu-eisen van de overheid zal dan ook met name op de kleinere gespecialiseerde glastuinbouwbedrijven in Aalsmeer-NW en Aalsmeer-ZO moeilijk worden. Dit tevens omdat de huidige structuur, met menging van andere functies in het buitengebied, gezamenlijke oplossingen van glastuinbouwbedrijven belemmert. Door de opgeworpen barrières is de aanleg van gezamenlijke WKK-installaties of regenwaterbassins veel moeilijker te realiseren dan in nieuwe projectvestigingen.

BTW-harmonisatie

Al enkele jaren wordt in de Europese Commissie gesproken over harmonisatie van de BTW-tarieven voor de diverse producten en diensten die in de lidstaten van de Europese Unie verhandeld worden. Deze discussie is de laatste jaren ook gevoerd over de niet-eetbare land- en tuinbouwproducten. Momenteel wordt in acht landen van de EU het verlaagde BTW-tarief voor alle of een deel van deze producten toegepast.

Een eventuele overheveling van sierteeltproducten van het verlaagde BTW-tarief naar het normale BTW-tarief leidt tot een prijsstijging op consumentenniveau. Deze prijsstijging leidt tot verlies van werkgelegenheid, economische groei, bedrijvigheid en innovatiekracht. Bouman et al. ramen de vermindering van werkgelegenheid op 6,5% van de totale werkgelegenheid (Bouman et al., 1994) en komen verder tot de conclusie dat de ondernemersinkomens fors zullen dalen.

Als de Europese Unie te zijner tijd toch mocht overgaan op harmonisatie van de BTW-tarieven op sierteeltproducten, dan is de kans zeer reëel dat het uiteindelijke tarief hoger ligt dan momenteel in Duitsland en Nederland het geval is. Dat betekent dat op de belangrijkste afzetmarkten voor het Nederlandse produkt de BTW, en daarmee de consumentenprijs, zal gaan stijgen. Daarmee wordt de glastuinbouw in Aalsmeer erger getroffen dan die in omliggende provincies omdat daar het aandeel van de bloemisterij geringer is en er

meer glasgroenten worden geteeld. Voor voedselprodukten wordt namelijk overal in de EU het lage BTW-tarief toegepast.

Tabel 4.1 BTW-tarieven voor sierteeltprodukten in de EU-lidstaten per 1 juli 1994 (Bouman et al., 1994)

Land	BTW-%	Land	BTW-%
België	20,5	Italië b)	4/19
Denemarken	25	Luxemburg	3
Duitsland	7	Nederland	6
Finland	22	Oostenrijk	10
Frankrijk	18,6	Portugal	16
Griekenland a)	18/6	Spanje c)	6/15
Groot-Brittannië	17,5	Zweden	25
Ierland	21		

a) 18% voor snijbloemen, 6% voor overige sierteeltprodukten; b) 4% bij directe levering vanaf teler, 19% bij levering via handel; c) 6% voor boomkwekerijprodukten, 15% voor overige sierteeltprodukten.

Bron: LEI-DLO.

4.6 Conclusies

Zowel de verwachte ontwikkeling van de Nederlandse tuinbouw als de huidige positie van de Aalsmeerse tuinbouw in ogenschouw nemend, kunnen de volgende conclusies worden getrokken:

- De bestaande glasbloemenbedrijven in Aalsmeer hebben gemiddeld voldoende perspectief voor de nabije toekomst. Niettemin zal het aantal glasbloemenbedrijven de komende jaren fors dalen. Daardoor zijn er mogelijkheden voor de overblijvende bedrijven om te voldoen aan de toekomstige eisen. Door aankoop van aangrenzende percelen kunnen eisen vanuit de interne ontsluiting, lengte/breedte-verhouding van de kavel, zonering en landschappelijke aankleding worden gerealiseerd. Tevens ontstaat zo een bedrijfsgrootte waarop milieulasten relatief lager worden en er meer geprofiteerd kan worden van ontwikkelingen op het terrein van de mechanisatie.
- Op de markt voor bloemisterijprodukten zijn nog voldoende kansen. Het ligt daarbij voor de hand zich minder te richten op bulkprodukten met een lage toegevoegde waarde en meer op produkten waar teeltkennis en kwaliteit worden verlangd. Daarnaast is het noodzakelijk dat de planologische onzekerheid voor bestaande bedrijven verminderd wordt. Alleen op die wijze is financiering van verbeteringen in de bedrijfsstructuur mogelijk.
- Nieuwe glastuinbouwbedrijven zullen zich nauwelijks meer in de gemeente Aalsmeer vestigen. Ondernemers die zeer hechten aan de nabij-

heid van de veiling of aan bestaande sociale contacten zoeken eerder naar percelen in omliggende gemeenten. Veelal zijn de interne en externe ontsluiting, de lengte/breedte-verhouding en andere factoren daar beter dan in de gemeente Aalsmeer. Tevens zullen er ondernemers zijn die door de planologische onzekerheid in de Randstad zullen verkiezen om zich op verdere afstand van Aalsmeer te vestigen. Voor de bloemisterij in Nederland in totaal is het van groot belang dat het "logistieke centrum Aalsmeer" goed kan blijven functioneren. De vraag naar vestigingsmogelijkheden voor glastuinbouwbedrijven binnen de gemeente zal afhangen van de lokatie waar de gemeente vestiging van handels- en distributiebedrijven toestaat.

Kiest de gemeente de Schinkelpolder als gebied voor vestiging van handels- en distributiebedrijven, dan zullen er, doordat het resterende buitengebied zich minder leent voor nieuwe moderne glastuinbouwbedrijven, elders in de gemeente nauwelijks hervestigingen van glastuinbouw plaatsvinden. Wordt echter besloten industrieterrein Molenvliet uit te breiden in noordoostelijke richting voor vestiging van handels- en distributiebedrijven, dan beschikt de gemeente in de Schinkelpolder over een mogelijkheid voor hervestiging van glastuinbouwbedrijven. Ook dan zullen glastuinbouwbedrijven vaak kiezen voor hervestiging buiten Aalsmeer. Reden daarvoor is de concurrentie om de ruimte en de planologische onzekerheid in de gemeente en het feit dat de voordelen van een centrum zich op een regionaal/nationaal niveau zullen voordoen.

- Ten aanzien van de drie deelgebieden in Aalsmeer kan het volgende worden geconcludeerd:

In *Aalsmeer-NW* kan op het "bovenland" de trekkeestercultuur blijven voortbestaan. Er is weinig concurrentie met andere streken in het land. Voor moderne glastuinbouwbedrijven is er door de verkavelingssituatie, door de recreatiedruk en planologische onzekerheid (ecologische zoning) veelal geen toekomst.

In *Aalsmeer-ZO* zijn er voor bestaande bedrijven mogelijkheden om aan de verwachte en gewenste ontwikkelingen te kunnen voldoen. Niettemin is een herstructurering van het gebied noodzakelijk. Daartoe zal de gemeente planologische zekerheid in het bestemmingsplan moeten verschaffen en dat plan vervolgens moeten handhaven. Voor menig bedrijf in dit deelgebied geldt desondanks toch de dreiging van andere bestemmingen voor hun huidige lokatie. De aanleg van een nieuwe provinciale weg door Aalsmeer en geplande woningbouw bij Oosteinde leveren voor menig individueel bedrijf onzekerheid.

Kudelstaart is voor Aalsmeerse begrippen een relatief jong tuinbouwgebied. Niettemin is slechts 7% van de glasoppervlakte gebouwd vanaf 1990. Dat houdt in dat investeringen veelal zijn uitgebleven. Ook hier blijken telers onzeker over de toekomstige ruimtelijke ordening (woningbouw) en milieu-eisen.

- Voor het handhaven van een glastuinbouw met perspectief is het noodzakelijk dat de overheden politieke duidelijkheid geven over de ruimtelijke bestemming en milieu-eisen.

De bloemisterij in Aalsmeer heeft een specifiek aantal sterke en zwakke punten en kansen en bedreigingen. Een deel daarvan geldt voor de totale bloemisterij in Nederland (marktsegmentatie, kwaliteitsverbetering, BTW-harmonisatie); een deel ervan is specifiek voor de Aalsmeerse situatie. In onderstaand schema staan de in dit hoofdstuk besproken sterkten en zwakten, evenals de kansen en bedreigingen nogmaals bondig vermeld.

STERKTEN	ZWAKTEN
- Gunstige ligging - Uitgangsmateriaal - Handelsassortiment - Arbeidsvoorziening - (Trekheestercultuur)	- Bedrijfsstructuur - Grondmarkt - Concentratie bij inkoop - Arbeidskosten
KANSEN	BEDREIGINGEN
- Internationale handel - Marktsegmentatie - Kwaliteitsverbetering	- Planologische ontwikkelingen - Stagnatie van de herstructurering - BTW-harmonisatie sierteelt

LITERATUUR

- Alleblas, J.T.W. en R.A. Rodewijk (1992a)
Visie op de toekomst van de Nederlandse glastuinbouw; Den Haag, Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO); Onderzoekverslag 105
- Alleblas, J.T.W. en R.A. Rodewijk (1992b)
Ruimtelijk perspectief voor de Nederlandse glastuinbouw; Den Haag, Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO); Onderzoekverslag 106
- Alleblas, J.T.W. (1995)
De betekenis van informatie bij het personeelsbeheer in de glastuinbouw; Zicht op informatie, DOBI-rapport nr.2; Den Haag, Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO), LUW; Onderzoekverslag 128
- Alleblas, J.T.W. en W. de Haas (1996)
Ruimtelijke kwaliteit van vier kassengebieden in Europa; Den Haag, Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO); Onderzoekverslag (in bewerking)
- Baltussen, W.H.M. en M. Mulder (1995)
Lastenverlichtingen en -verzwaringen voor de glastuinbouw; Een financieel-economische beschouwing over 1994-2000; Den Haag, Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO); Mededeling 547
- Bos, J.Th. (1990)
Aalsmeer is één groot knelpunt; In: Vakblad voor de Bloemisterij 11 (1990), p. 28
- Bouman, V.C., E.H.J.M. de Kleijn, H. Tap, J.W. Verstraate en A.P. van Lierop (1994)
BTW-tarief voor sierteeltprodukten in de Europese Unie per 1 januari 1995; Den Haag, Moret, Ernst & Young en Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO)
- Buisink, F. (1995)
Een nieuwe toekomst voor de Bovenlanden; In: Noordhollands Landschap november 1995, pp. 18-21
- Buitelaar, K. (1984)
Invloed van licht op produktie tomaat; Groenten en fruit, 28 september 1984, pp. 34-37

- Cardol, G. en J.H.M. Maas (1982)
Agribusinesscomplexen; Geografisch tijdschrift 3, 1982, pp. 236-245
- Dik, T. (1993)
Kassen moeten groener decor krijgen; Vakblad voor de Bloemisterij 32 (1993), pp. 48-49
- Dik, T. (1993)
Verkassing: collectief vóór individueel; Vakblad voor de Bloemisterij 33 (1993), pp. 28-31
- Eeuwes, T. (1993)
Goede bedrijfsindeling drukt de kostprijs; Vakblad voor de Bloemisterij 42 (1993), pp. 132-133
- Gaasbeek, A.F. van, C.J.M. Spierings en J.H.M. Wijnands (1995)
Functioneren van glastuinbouwcentra onder stedelijke druk; Den Haag, Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO); Mededeling 541
- Gemeente Aalsmeer (1995)
Bestemmingsplan Landelijk gebied Oosteinde; Stap 2 Toekomstperspectief
- Gemeente Aalsmeer (1993)
Ontwikkelingsvisie Aalsmeer stap 1; Gemeente Aalsmeer
- Gemeente Haarlemmermeer (1994)
Statistisch jaaroverzicht Aalsmeer; Haarlemmermeer, Uithoorn; Afdeling onderzoek en statistiek, gemeente Haarlemmermeer
- Groot, N.S.P. de, C.P.C.M. van der Hamsvoort en H. Rutten (red.) (1994)
Voorbij het verleden, drie toekomstbeelden voor de Nederlandse agribusiness, 1990-2015; Den Haag, Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO); Onderzoekverslag 127
- Meijaard, D. (1990)
Glastuinbouw groeit buiten Zuid-Holland sneller; Oogst, 26 januari 1990; pp. 26-27
- Oosterhout, G. van (1991)
Belang teeltcentra neemt geleidelijk af; In: Groenten + Fruit / Algemeen no. 36 - 6 september 1991
- Poppe, K.J. (red.) (1993)
LEI-Boekhoudnet van A tot Z; Den Haag, Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO)

- Provincie Noord-Holland (1994)
Agrarische nota voor Noord-Holland 1994; "Een goed bestaan in een gave omgeving"; Beleidsnota en Toelichting; Haarlem
- Rijk, J. de (1983)
De glastuinbouw in het reconstructiegebied Aalsmeer; Den Haag, Landbouw-Economisch Instituut; Mededeling 283
- RORO, Randstadglasnota (1993)
Een ruimtelijk ontwikkelingsperspectief voor de glastuinbouw in de Randstad; Den Haag, Provincie Zuid-Holland
- Tuinbouwcijfers 1995
 Den Haag, Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO), 1995
- Vegter, B. (1986)
Reconstructie oude glastuinbouwgebieden: Leggen van puzzel vordert stukje bij beetje; Vakblad voor de Bloemisterij 27 (1986), p. 14
- Vegter, B. (1994)
Wonderen duren altijd wat langer; Vakblad voor de Bloemisterij 2 (1994) pp. 68-71
- Voskuilen, M.J. en C.M. van Elk (1990)
Motieven van glastuinders voor vestiging in de regio Aalsmeer; Den Haag, Landbouw-Economisch Instituut; Publikatie 2.191
- Wijnands, J.H.M. (1995)
Macro-economische effecten van HSL-tracé A1 door het glastuinbouwgebied; In: Bleiswijk en Bergschenhoek; Den Haag, Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO); Mededeling 522
- Willemsens, A.C.M. en M. de Koe (1991)
Ruimtebehoefte Glastuinbouw rond het bloemencentrum Aalsmeer; Eindrapportage van de Commissie planologie van de 3 Aalsmeerse Landbouworganisaties en de 3 Landbouworganisaties in de Haarlemmermeer; Aalsmeer, oktober 1991

BIJLAGEN

Bijlage 1 Personen met wie een interview is gehouden (alfabetisch)

1.	Dhr. H. Dekker	Teamleider sociaal-economische voorlichting WLTO
2.	Dhr. J. Heil	Directeur P. Kooij & Zn. b.v., veredelingsbedrijf anjer
3.	Dhr. L. de Jong	Directeur, Accountants- en belastingadviesbureau LTB b.v.
4.	Dhr. E. Meeuwissen	Teler, directeur Meeuwissen Orchideeën b.v.
5.	Dhr. J.H.H. Schouten	Accountmanager glastuinbouw Rabobank Aalsmeer
6.	Dhr. B. Wegman	Teler, en diverse functies in het georganiseerd bedrijfsleven

Bijlage 2 Gegevens betreffende de drie deelgebieden

Tabel B2.1 *Areaal glasbloemisterijgewassen in are (1994) in 3 deelgebieden van de gemeente Aalsmeer*

Gewas	Aalsmeer NW	%	Aalsmeer ZO	%	Kudel- staart	%
Roos	1.107	27,0	3.538	40,1	2.308	49,6
Orchidee	192	4,7	315	3,6	390	8,4
Overige snijbloemen	707	17,3	2.341	26,6	346	7,4
Potplanten	2.051	50,0	2.604	29,5	1.611	34,6
Perkplanten	42	1,0	16	0,2	0	0,0
TOTAAL	4.099	100,0	8.814	100,0	4.655	100,0

Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking LEI-DLO.

Tabel B2.2 *Aantal arbeidskrachten en arbeidsjaareenheden op glasbloemenbedrijven groter dan 20 nge per deelgebied in de gemeente Aalsmeer in 1994*

	Aalsmeer NW	Aalsmeer ZO	Kudelstaart
Arbeidskrachten	332	861	278
Arbeidsjaareenheden	287	746	256

Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking LEI-DLO.

Tabel B2.3 *Enkele arbeidskengetallen (1994) over glasbloemenbedrijven groter dan 20 nge in drie deelgebieden van de gemeente Aalsmeer*

Kengetallen	Aalsmeer NW	Aalsmeer ZO	Kudelstaart
Gemiddeld aantal aje per bedrijf	4,4	8,2	5,8
Gemiddeld aantal arbeidskrachten per bedrijf	5,0	9,5	6,3
Gemiddeld aantal nge per aje	23	22	35
Gemiddeld aantal nge per arbeidskracht	20	19	32

Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking LEI-DLO.

Tabel B2.4 Aantal glasbloemenbedrijven groter dan 20 nge in de gemeente Aalsmeer in 1994

	Aalsmeer NW	Aalsmeer ZO	Kudelstaart	AALSMEER
Glasbloemenbedrijven > 20 nge	66	91	44	212
Overige bedrijven > 20 nge	47	5	5	59
Bedrijven < 20 nge	17	20	8	45
TOTAAL	130	116	57	316

Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking LEI-DLO.

Tabel B2.5 Enkele kengetallen (1994) over de bedrijfsgrootte van glasbloemenbedrijven groter dan 20 nge in drie deelgebieden van de gemeente Aalsmeer

Kengetallen	Aalsmeer NW	Aalsmeer ZO	Kudelstaart
Gemiddelde oppervlakte per bedrijf (ha)	0,9	1,4	1,5
Gemiddeld aantal nge per bedrijf	100	183	202
Percentage bedrijven met ≥ 100 nge	33,3	53,8	68,2

Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking LEI-DLO.

Tabel B2.6 Enkele kengetallen (1994) over bedrijfsopvolging op glasbloemenbedrijven groter dan 20 nge in drie deelgebieden van de gemeente Aalsmeer

Kengetallen	Aalsmeer NW	Aalsmeer ZO	Kudelstaart
Percentage bedrijven met oudste bedrijfshoofd van 50 jaar en ouder (1993)	59	57	53
Percentage met opvolger op bedrijven met oudste bedrijfshoofd van 50 jaar en ouder	20	27	20

Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking LEI-DLO.

Bijlage 3 Enquêteformulier

Enquête onder glastuinders in de gemeente Aalsmeer in het kader van een onderzoek naar het "Toekomstperspectief voor de glastuinbouw in Aalsmeer".

1. Wat is de huidige bedrijfsvorm?
 - ☐ eenmansbedrijf (**ga naar vraag 3**)
 - ☐ vennootschap onder firma (V.O.F.)
 - ☐ besloten vennootschap (B.V.)
 - ☐ (man-vrouw) maatschap
 - ☐ commanditaire vennootschap (C.V.)
 - ☐ overig nl.
2. Hoeveel ondernemers zijn er binnen het bedrijf?
 - ☐ 1
 - ☐ 2
 - ☐ 3 of meer
3. Wat is uw leeftijd? Wat is/zijn de leeftijd(en) van de (eventuele) andere ondernemer(s)? (leeftijdsklasse aankruisen per ondernemer)

leeftijd (jaar)	ondernemer		
	1	2	3 of meer
tot en met 29			
30 - 39			
40 - 49			
50 - 59			
60 of ouder			

4. Wat is in de afgelopen 5 jaar de meest ingrijpende verandering op uw bedrijf geweest? (meerdere antwoorden mogelijk)
 - ☐ teeltverandering
 - ☐ uit de grond op substraat
 - ☐ verhuizing/verplaatsing bedrijf
 - ☐ verandering bedrijfsvorm
 - ☐ teeltplan verandering
 - ☐ overig nl.
5. Sinds wanneer is uw bedrijf op de huidige locatie gevestigd?
 - ☐ voor 1960
 - ☐ 1960 - 1969
 - ☐ 1970 - 1979
 - ☐ 1980 - 1989
 - ☐ 1990 of later

6. Was het bedrijf hiervoor op een andere lokatie in de gemeente Aalsmeer gevestigd?
☐ ja
☐ nee
7. Sinds wanneer bent u (mede)bedrijfshoofd?
☐ voor 1960
☐ 1960 - 1969
☐ 1970 - 1979
☐ 1980 - 1989
☐ 1990 of later
8. Is er een opvolger voor het bedrijf? *(indien het oudste bedrijfshoofd jonger is dan 40 jaar ga naar vraag 10)*
☐ ja
☐ nee **(ga naar vraag 10)**
☐ onbekend **(ga naar vraag 10)**
9. Wat is de leeftijd van de bedrijfsopvolger(s)?
☐ jonger dan 20 jaar
☐ ouder dan 20 jaar
10. Wat voor bedrijfstype heeft u? *(meerdere antwoorden mogelijk)*
☐ snijbloemen onder glas
☐ buitenbloemen/trekheesters
☐ potplanten onder glas
☐ handel
☐ overig nl.....
11. Welk bedrijfsonderdeel komt voor uw inkomen op de eerste plaats?
☐ snijbloemen onder glas
☐ buitenbloemen/trekheesters
☐ potplanten onder glas
☐ handel
☐ overig nl.....
12. Hoeveel m² glasopstand heeft u?
☐ minder dan 5.000 m²
☐ 5.000 - 10.000 m²
☐ 10.000 - 15.000 m²
☐ 15.000 - 20.000 m²
☐ meer dan 20.000 m²
13. Uit hoeveel gewassen bestaat uw teeltplan onder glas?
☐ geen glas
☐ 1
☐ 2
☐ 3
☐ 4 of meer

14. Hoeveel m² buitenbloemen en/of trekheesters heeft u?
- ☐ minder dan 5.000 m²
 - ☐ 5.000 - 10.000 m²
 - ☐ 10.000 - 15.000 m²
 - ☐ 15.000 - 20.000 m²
 - ☐ meer dan 20.000 m²
15. Uit hoeveel gewassen bestaat uw buitenbloemen/trekheesters teeltplan?
- ☐ geen
 - ☐ 1
 - ☐ 2
 - ☐ 3
 - ☐ 4 of meer
16. Heeft u overige open grond? (*exclusief oppervlakte van het erf*)
- ☐ ja
 - ☐ nee (**ga naar vraag 18**)
17. Welke bestemming en oppervlakte heeft deze open grond? (*per bestemming aantal m² invullen*)
- ☐ grasland m²
 - ☐ geen m²
 - ☐ overig m²
18. Hoe is uw kassenbestand opgebouwd naar bouwjaar, bruto-oppervlakte, lengte, breedte en goothoogte?

Kasnummer	Bouwjaar	Bruto-oppervlakte (m ²)	Lengte (m)	Breedte (m)	Goot-hoogte (m)
1	19...				
2	19...				
3	19...				
4	19...				
5	19...				
6	19...				
7	19...				

19. Hoeveel kavels heeft u?
- ☐ 1
 - ☐ 2
 - ☐ 3 - 4
 - ☐ 5 of meer

20. Wat is de oppervlakte, lengte, breedte en eigendomsverhoudingen per kavel?

Kavelnr.	Bruto-oppervlakte (m ²)	Lengte (m)	Breedte (m)	eigendomsverhouding (doorhalen wat niet van toepassing is)
1(hoofd-kavel)				pacht/huur/eigendom
2				pacht/huur/eigendom
3				pacht/huur/eigendom
4				pacht/huur/eigendom
5				pacht/huur/eigendom
6				pacht/huur/eigendom
7				pacht/huur/eigendom

21. Hoe is de ontsluiting van uw bedrijf (de hoofdkavel)?

- ☐ zeer goed
- ☐ goed
- ☐ matig
- ☐ slecht

22. Waarom beoordeelt u de ontsluiting zo? (meerdere antwoorden mogelijk)

- ☐ afstand ten opzichte van de veiling is klein
- ☐ zware vrachtauto's kunnen gemakkelijk het bedrijf bereiken
- ☐ het bedrijf is alleen voor kleine vrachtauto's bereikbaar
- ☐ het bedrijf is alleen met moeite bereikbaar
- ☐ overig, nl.....

23. Heeft u vast personeel in dienst?

- ☐ ja, (aantal)
- ☐ nee

24. Met hoeveel mensen, volledig en part-time, werkte u in de zomer van 1995 op uw bedrijf? (inclusief ondernemer en familieleden)

Volledige dagtaak (aantal)
 Part-time (aantal)

25. Vormt het aantrekken van voldoende arbeidskrachten een probleem?

- ☐ ja
- ☐ nee

26. Beschikt uw bedrijf over:
- een klimaatcomputer ☐ ja ☐ nee
 - een managementcomputer ☐ ja ☐ nee
 - substraatteelt ☐ ja ☐ nee
 - een modem (veiling) ☐ ja ☐ nee
27. Op welke wijze vindt de afzet van uw produkten plaats? (meerdere antwoorden mogelijk, per afzetcategorie % invullen)
- ☐ via de klok%
 - ☐ via bemiddelingsbureau%
 - ☐ aan tussenhandel%
 - ☐ aan detailhandel%
 - ☐ aan consument%
28. Vindt er lozing van bedrijfsafvalwater op het oppervlakte- en/of grondwater plaats?
- ☐ ja
 - ☐ nee
29. Is uw bedrijf aangesloten op de riolering?
- ☐ ja (ga naar vraag 31)
 - ☐ nee
30. Wat is de afstand van uw bedrijf tot het dichtstbijzijnde punt van de riolering?
- ☐ minder dan 100 meter
 - ☐ 100 - 300 meter
 - ☐ 300 - 500 meter
 - ☐ meer dan 500 meter
 - ☐ weet niet
31. Welke investeringen verwacht u de komende drie jaar te moeten doen om aan de gestelde milieu-eisen te voldoen? Om wat voor investeringsbedrag zal dat ongeveer gaan?

Investering	Investeringsbedrag
-	
-	
-	
-	
Totale investering milieu	

32. Hoe vindt u op dit moment de grootte (oppervlakte) van uw bedrijf?
- ☐ precies goed
 - ☐ te groot
 - ☐ te klein

33. Bent u tevreden over de lengte/breedte-verhouding van de verschillende kavels?
- ☐ ja
 - ☐ deels
 - ☐ nee
34. Zijn er op uw bedrijf bedreigende factoren die de ontwikkeling van uw bedrijf belemmeren?
- ☐ ja
 - ☐ nee (ga naar vraag 36)
35. Wat is de belangrijkste bedreiging?
- ☐ geen uitbreidingsmogelijkheden huidige lokatie
 - ☐ ruimtelijke ordeningsplannen gemeente Aalsmeer (woningbouw, wegen, recreatie etc.)
 - ☐ milieu-investeringen
 - ☐ geen opvolging
 - ☐ anders nl.....
36. Beschikt u momenteel over uitbreidingsmogelijkheden voor het glasareaal?
- ☐ geen
 - ☐ tot 2.500 m²
 - ☐ 2.500 tot 5.000 m²
 - ☐ 5.000 tot 10.000 m²
 - ☐ meer dan 10.000 m²
37. Zou u de benodigde grond voor glasuitbreiding kunnen verwerven?
- ☐ ja
 - ☐ nee, is er niet
 - ☐ nee, is te duur
 - ☐ anders, nl.
38. Ziet u Aalsmeer als de ideale plaats voor uw bedrijf?
- ☐ ja
 - ☐ nee (ga naar vraag 40)
 - ☐ geen voorkeur
39. Indien ja, waarom ziet u Aalsmeer als de ideale plaats voor uw bedrijf? (maximaal twee antwoorden mogelijk)
- ☐ omdat ik er ben geboren
 - ☐ omdat de nabijheid van de veiling mijn bedrijf meerwaarde geeft
 - ☐ omdat er een grote concentratie is van telers
 - ☐ omdat de gemeente Aalsmeer over voldoende kennis van zaken beschikt
 - ☐ anders nl.....

40. Indien **nee**, waarom ziet u Aalsmeer niet als de ideale plaats voor uw bedrijf? *(maximaal twee antwoorden mogelijk)*
- ☐ omdat er te weinig ruimte is
 - ☐ omdat de aanwezige tuinbouwgrond toch steeds weer andere bestemmingen krijgt
 - ☐ omdat er geen geschikte kavels beschikbaar zijn voor mijn bedrijf
 - ☐ omdat de gemeente Aalsmeer over onvoldoende kennis van zaken beschikt
 - ☐ anders, nl.....
41. Als u in Aalsmeer onvoldoende ruimte vindt voor de ontwikkeling van uw bedrijf, waar denkt u zich dan te vestigen?
- ☐ n.v.t. (voldoende ruimte of geen uitbreidings- of hervestigingsplannen)
 - ☐ in naburige gemeenten (Uithoorn, Haarlemmermeer, Amstelveen)
 - ☐ in "De Venen" (Roelofarendsveen, Ter Aar e.d.)
 - ☐ in het Westland of De Kring
 - ☐ in Noord-Limburg
 - ☐ in de kop van Noord-Holland
 - ☐ in Almere
 - ☐ elders, nl.....
42. Wat vindt u voor uzelf het ideale bedrijfstype?
- ☐ zuiver glassnijbloemenbedrijf
 - ☐ potplantenbedrijf
 - ☐ glassnijbloemenbedrijf met buitenbloemen en/of trekkeesters
 - ☐ potplantenbedrijf met buitenbloemen en/of trekkeesters
 - ☐ bedrijf met uitsluitend buitenbloemen/trekkeesters
 - ☐ handel
 - ☐ anders, nl.....
43. Denkt u op korte of middellange termijn (tot 5 jaar) op uw bedrijf investeringen te doen *(meer dan f 25.000,-)*
- ☐ ja
 - ☐ nee (**ga naar vraag 45**)
44. Waarin wilt u gaan investeren? *(meerdere antwoorden mogelijk)*
- ☐ grond
 - ☐ glasopstanden
 - ☐ bedrijfsgebouwen (ook koelcellen)
 - ☐ werktuigen/machines
 - ☐ milieu-investering (recirculatie/aanleg rioolaansluiting)
 - ☐ verwarmingssysteem
 - ☐ computer/automatisering
 - ☐ eb/vloed systeem
 - ☐ overig, nl.....

45. Tot welk glasareaal wilt u op uw huidige lokatie uitbreiden?
- ☐ niet uitbreiden
 - ☐ tot 10.000 m²
 - ☐ tussen 10.000 en 20.000 m²
 - ☐ tussen 20.000 en 30.000 m²
 - ☐ tussen 30.000 en 40.000 m²
 - ☐ meer dan 40.000 m²
46. Als u zich op een nieuwe lokatie vestigt, welke glasoppervlakte wilt u dan?
- ☐ tot 10.000 m²
 - ☐ tussen 10.000 en 20.000 m²
 - ☐ tussen 20.000 en 30.000 m²
 - ☐ tussen 30.000 en 40.000 m²
 - ☐ meer dan 40.000 m²
47. Welke eisen stelt u aan een nieuwe bedrijfslokatie? (aankruisen van de belangrijkheid van de mogelijkheden)

	belangrijk	wenselijk	onbelangrijk
goede grond			
goede ontsluiting			
nabijheid van veiling			
goed openbaar vervoer			
goede waterhuishouding			
korte afstand tot huidige lokatie			

48. Hoe ziet u de toekomst van uw bedrijf?
- ☐ Zeer positief
 - ☐ Positief
 - ☐ Neutraal
 - ☐ Negatief
 - ☐ Zeer negatief
49. Hoe ziet u de toekomst van de glastuinbouw binnen de gemeente Aalsmeer?
- ☐ Zeer positief
 - ☐ Positief
 - ☐ Neutraal
 - ☐ Negatief
 - ☐ Zeer negatief

50. Hoe ziet u de toekomst van de glastuinbouw in het algemeen?
- ☐ Zeer positief
 - ☐ Positief
 - ☐ Neutraal
 - ☐ Negatief
 - ☐ Zeer negatief

HARTELIJK DANK VOOR HET INVULLEN VAN DE ENQUÊTE.

Wilt u de ingevulde vragenlijst voor ... december a.u.b. terugsturen naar het
LEI-DLO Afdeling tuinbouw
Antwoordnummer 1952
2500 WL 's-Gravenhage.

U kunt gebruik maken van de bijgesloten antwoordenveloppe.

Respondentnummer:

(dit nummer wordt gebruikt om u later bericht te kunnen sturen)

Bijlage 4

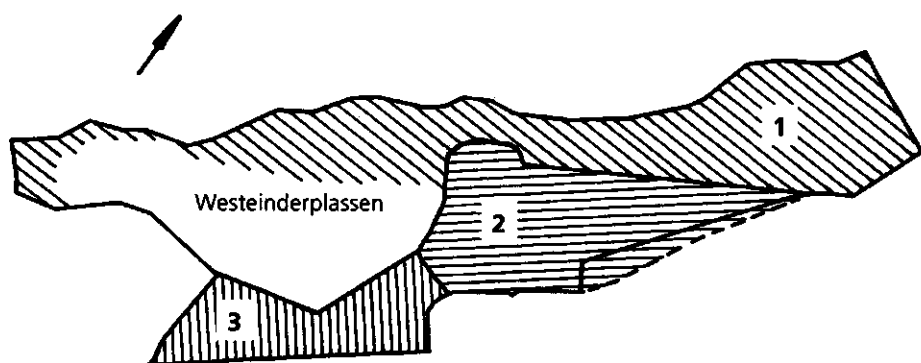
Tabel B4.1 Inwonersaantal gemeente Aalsmeer per telgebied

Telgebied	Aantal inwoners
Centrum	1.319
Zuid I	1.887
Zuid II	2.357
Zuid III	1.157
Hornmeer	2.962
Uiterweg	892
AALSMEER-DORP	10.574
Kudelstaart bebouwde kom	5.031
Omgeving Kudelstaart	639
Kalslagen	289
KUDELSTAART	5.959
Zuidwestboezem	814
Zuidwestpolder	805
Kompolder	309
Oranjewijk	1.769
Noordoostboezem	764
Noordoostpolder	850
Schinkelpolder	37
Bij de Poel	118
OOSTEINDE	5.466

Bron: Sociografisch Bureau De Meerlanden.

Bijlage 5

Overzichtskaart van de gemeente Aalsmeer

Indeling gemeente Aalsmeer

1= Aalsmeer Noordoost

2= Aalsmeer Zuidoost

3= Kudelstaart